

Wat opvalt aan tabel 1 is dat KiesKompas thema's hanteert die uit één woord bestaan en dat Ministeries en thema's van politieke partijen uit meerdere woorden bestaan. Zo komt het thema veiligheid alleen bij de PVV afzonderlijk voor, bij andere partijen wordt het thema gecombineerd met onderwerpen als: vrijheid, justitie, rechtstaat en recht. Daarnaast hebben sommige politieke partijen hun thema's afgestemd op de Ministeries. Maar een aantal Ministeries is niet te plaatsen in de thema's van KiesKompas, dit zijn de Ministeries van: Algemene Zaken, Binnenlandse Zaken & Koninkrijksrelaties en Defensie. Het thema 'inkomen' van KiesKompas is misschien wat te specifiek, de meeste politieke partijen hanteren bredere thema's als: 'economie', 'financiën' of 'sociale zekerheid'. Een aantal politieke partijen hebben thema's die niet geplaatst kunnen worden onder de thema's van KiesKompas. SP en VVD hebben bijvoorbeeld het thema 'verkeer'. Andere thema's die niet zijn opgenomen in het KiesKompas voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2010 maar wel worden genoemd door politieke partijen zijn: 'duurzame ontwikkeling' (D66), 'kinderen & jongeren' (SP) en 'sociaal Nederland' en 'dieren, boeren & vissers' (beide PVV). Toch kan gesteld worden dat KiesKompas een goede indeling in thema's heeft gemaakt als deze worden vergeleken met de Ministeries en thema's van de zes grootste politieke partijen in Nederland. De meeste Ministeries en thema's van politieke partijen komen terug. Thema's die niet terug komen in het KiesKompas zijn vaak klein en worden meestal maar genoemd door één politieke partij.

2.4 Actualiteit

Sommige politieke discussiepunten en kwesties die in stellingen van KiesKompas voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2010 aan bod komen zijn niet meer actueel. Kwesties zijn soms opgelost of hebben een andere draai gekregen. Stellingen over niet-actuele kwesties kunnen in het experiment niet aan respondenten voorgelegd worden, omdat ze niet meer relevant zijn. Politieke partijen hebben over niet-actuele kwesties geen duidelijk standpunt, waardoor de meningen van partijen over zo'n kwestie niet met elkaar vergeleken kunnen worden en dat is juiste de bedoeling van VAAs. In de bureau-analyse wordt daarom onderzocht of politieke kwesties die in de stellingen aan bod komen nog actueel zijn, niet actuele kwesties worden vervangen door actuele politieke discussiepunten.

De nieuwe actuelere stellingen worden opgesteld op basis van informatie uit kranten, nieuwsuitzendingen en politieke informatie op websites van politieke partijen. Zo goed mogelijk wordt bestudeerd of politieke partijen verschillende meningen over een bepaalde kwestie hebben. Daarnaast wordt rekening gehouden met het thema waaronder de originele stelling staat, de nieuwe stelling moet daar ook onder kunnen passen.

3. Resultaten bureau-analyse

In dit hoofdstuk zijn alle dertig stellingen van KiesKompas voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2010 onderworpen aan een bureau-analyse. Van alle stellingen is bepaald hoe duidelijk ze zijn, hoe ze zowel positief als negatief geframed kunnen worden (valence framing), of stellingen vanuit een andere invalshoek benaderd kunnen worden, ofwel ze onder een ander thema geplaatst kunnen worden (nieuwsframing) en of de stellingen actueel zijn. Als een stelling niet meer actueel is, is die vervangen door een actuele stelling die onder hetzelfde thema thuishoort. De nieuwe, actuele stelling is ook aan een bureau-analyse onderworpen. In bijlage 2 staat de uitgebreide bureau-analyse van alle dertig stellingen, hieronder wordt een samenvatting gegeven van de belangrijkste resultaten.

3.1 Duidelijkheid

Uit de bureau-analyse blijkt dat de stellingen van KiesKompas voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2010 vaak onduidelijk zijn. Bij zeven van de dertig stellingen is er sprake van een dubbele stelling. Als voorbeeld de volgende stelling: *Om de files op te lossen, moeten meer wegen worden aangelegd*. ‘Het oplossen van de files’ en ‘het aanleggen van meer wegen’ zijn twee aparte onderwerpen, die in de stelling zijn gecombineerd en daardoor respondenten sturen. Respondenten die voor het oplossen van files zijn, zijn door de formulering van de stelling ook voor het aanleggen van meer wegen. Terwijl respondenten misschien wel van mening zijn dat de files opgelost moeten worden, maar daarvoor liever een andere oplossing zien. Het was duidelijker geweest als over elk onderwerp een aparte stelling was opgesteld. Maar als de volgende stelling aan respondenten was voorgelegd: *De files moeten worden opgelost*, zullen veel respondenten bevestigend antwoorden. Een andere mogelijkheid om de stelling te formuleren is: *Files zijn een zeer groot probleem*, op deze stelling zullen respondenten minder bevestigend antwoorden. Maar de politieke discussie gaat niet alleen over het fileprobleem en het oplossen daarvan, maar ook over het aanleggen van meer wegen als oplossing voor het fileprobleem. Om de gehele politieke context te vangen moeten onderwerpen in een stelling dus wel eens gecombineerd worden.

Een ander veelvoorkomend probleem dat afbreuk doet aan de duidelijkheid van de stellingen is dat er veel vage termen zijn gebruikt. Bijvoorbeeld de term ‘bio-industrie’ in de volgende stelling: *Bio-industrie moet worden afgeschaft*. ‘Bio-industrie’ is vaag omdat er verschillende definities van ‘bio-industrie’ worden gehanteerd, waardoor niet duidelijk is wat politieke partijen verstaan onder ‘bio-industrie’. Een ander voorbeeld van een vage term is de term ‘afhankelijk’ in de volgende stelling: *De kinderbijslag moet afhankelijk worden van het gezinsinkomen*. Wat ‘afhankelijk’ is en op welke manier de kinderbijslag afhankelijk moet worden van het gezinsinkomen is niet duidelijk. Voor respondenten is het daarom lastig te bepalen of ze het eens of oneens met de stelling zijn. Bij veel stellingen komen vage termen voor, bij al die stellingen was het duidelijker geweest als er een inleiding boven de stelling stond, waarin een toelichting op de politieke discussie werd gegeven en de termen werden uitgelegd. Maar KiesKompas heeft er bewust voor gekozen geen toelichting op stellingen te geven, omdat ze bang zijn dat een toelichting respondenten stuurt.

In een aantal stellingen is gebruik gemaakt van relatieve termen, zoals de term ‘extra’ in de volgende stelling: *Bonussen bij banken en bedrijven moeten extra worden belast*. ‘Extra’ maakt niet duidelijk hoeveel meer de bonussen moeten worden belast, het was duidelijker als ‘extra’ gedefinieerd was met bijvoorbeeld percentages. Maar bij veel stellingen is het onmogelijk om relatieve termen concreter te maken, omdat er een politieke discussie gaande is over bijvoorbeeld het wel of niet extra belasten van de bonussen. Pas als er beslist is dat de bonussen extra belast moeten worden, wordt in de Tweede Kamer overlegd hoévél dat is. Een ander probleem dat ten koste gaat van de duidelijkheid is dat er bij één stelling een ontkenning voorkomt: *Nederland moet geen laaggeschoolde immigranten meer toelaten*. Een ontkenning maakt de stelling onduidelijk, omdat het gevaar bestaat dat respondenten de stelling omkeren. Een ontkenning in een stelling moet daarom altijd vermeden worden.

Uit de resultaten van de bureau-analyse naar de duidelijkheid van de stellingen kan geconcludeerd worden dat de stellingen niet heel duidelijk zijn. Dit komt doordat het zeer lastig is ingewikkelde politieke kwesties duidelijk te verwoorden in een enkele stelling. Het is onmogelijk alle begrippen uit te leggen en relatieve termen concreter te maken. Daarbij moeten in een stelling wel eens onderwerpen gecombineerd worden, omdat alleen op die manier de gehele politieke discussie in kaart gebracht kan worden. Tot slot heeft KiesKompas niet als doel het zo duidelijk mogelijk formuleren van stellingen, maar het formuleren van stellingen die optimaal discrimineren tussen de verschillende politieke partijen.

Ondanks alle kritiekpunten op de duidelijkheid van de stellingen is in het experiment niets veranderd aan de duidelijkheid. Het is namelijk belangrijk dat de stellingen zo min mogelijk veranderen. Als de stellingen verduidelijkt worden, zijn ze niet meer identiek aan de stellingen van het originele KiesKompas en kan niet goed het effect van valence framing en nieuwsframing op de antwoorden en attitudes van gebruikers van VAAs bestudeerd worden.

3.2 Valence framing

Het bepalen of een stelling positief of negatief geframed is, was bij een aantal stellingen zeer lastig. Bijvoorbeeld de volgende stelling: *De belastingen voor de hoogste inkomens moeten worden verhoogd*. 'Verhogen' is in het algemeen positief, het is positief als iemands salaris wordt verhoogd, als je in een hoger team mag spelen enz. Maar 'verhogen' kan ook negatief zijn als het gaat om het verhogen van bedragen die mensen moeten betalen. Dus is de stelling dan positief of negatief geframed? Omdat verhogen in de meeste gevallen positief is, is geconcludeerd dat de stelling positief is geframed. Bij het bepalen of een stelling links, rechts, progressief of conservatief geframed is hebben zich geen problemen voorgedaan, omdat is uitgegaan van de schaling van KiesKompas. Volgens de schaling van KiesKompas is bijvoorbeeld de stelling: *Softdrugs moeten volledig worden gelegaliseerd* progressief en als de stelling anders (negatief) wordt geframed: *Softdrugs moeten volledig worden verboden* is de stelling conservatief. Hetzelfde geldt voor links en rechts geframed stellingen. Alleen van nieuwe, actuele stellingen moest nog bepaald worden hoe ze geschaald zijn, dit is gedaan door de meningen van politieke partijen over de betreffende stellingen op te zoeken.

Een ander lastig punt bij de stelling: *De belastingen voor de hoogste inkomens moeten worden verhoogd* was het anders framen van de stelling. De logisch equivalente tegenhanger van verhogen is verlagen maar in de politiek is een discussie gaande over het gelijk blijven of het verhogen van de belastingen, daarom kan niet gesteld worden dat de belastingen moeten worden verlaagd. In dit geval is 'gelijk blijven' dus de tegenhanger van verhogen. Belangrijk bij het anders framen van een stelling is dat de stelling hetzelfde blijft. Daarom zijn originele stellingen van het KiesKompas soms aangepast, zodat alleen de positieve of negatieve woorden veranderen bij het anders framen. Bijvoorbeeld de volgende stelling: *Er moeten hogere gevangenisstraffen komen*. In de politiek is een discussie gaande over het verhogen of het gelijk blijven van de gevangenisstraffen. 'Hoger' is om dezelfde redenen als bij de vorige stelling positief en gelijk blijven is de tegenhanger van verhogen en dus negatief. Maar er kan niet gesteld worden: *Er moeten gelijke straffen komen*, dat is niet waar de politieke discussie over gaat. Daarom moest de originele stelling aangepast worden om de stelling ook negatief te kunnen framen. De originele stelling is vervangen door: *De hoogte van de gevangenisstraffen moet omhoog*, en de negatief geframede stelling wordt dan: *De hoogte van de gevangenisstraffen moet gelijk blijven*.

Een ander probleem dat zich heeft voorgedaan bij het anders framen van een stelling is dat het soms lastig is stellingen duidelijk anders te framen. Bijvoorbeeld de volgende stelling: *Op kunst en cultuur mag worden bezuinigd*. Er is geen logisch equivalente tegenhanger van bezuinigen. De stelling kan daarom alleen anders geframed worden door het woord 'niet' in te voegen: *Op kunst en cultuur mag niet bezuinigd worden*. Maar het invoegen van het woord 'niet' is minder duidelijk dan een woord vervangen door de logisch equivalente tegenhanger. Dit probleem heeft zich ook voorgedaan bij de volgende stelling: *Nederland moet een tweede gevechtsvliegtuig van het type JSF (Joint Strike Fighter) aanschaffen*. Om de stelling anders te framen is het woord 'een' is vervangen door 'geen': *Nederland moet geen tweede gevechtsvliegtuig van het type JSF (Joint*

Strike Fighter) aanschaffen. Het gevaar bestaat dat respondenten over het woord 'een' of 'geen' heen lezen. Maar de stelling kan niet duidelijker anders geframed worden. In de tabellen op pagina's 23 tot en met 29 staat of stellingen positief of negatief geframed zijn en hoe ze zijn geschaald.

3.3 Nieuwsframing

Uit de resultaten van de bureau-analyse naar nieuwsframing blijkt dat ongeveer de helft van de stellingen ook vanuit een andere invalshoek benaderd kan worden. De helft van de stellingen kan namelijk onder een ander thema geplaatst worden dan waaronder de stellingen geplaatst zijn in het originele KiesKompas. Veel stellingen kunnen geplaatst worden onder het thema 'bestuur', zo kunnen alle stellingen die in het originele KiesKompas onder het thema 'veiligheid' staan ook onder het thema 'bestuur' staan. En stellingen die onder een ander thema dan 'bestuur' staan, kunnen soms ook onder het thema 'bestuur' geplaatst worden. Dit komt doordat bestuur een breed begrip is. Bestuur kan namelijk gaan over het besturen van een plaats, provincie of land maar een bestuur neemt ook belangrijke beslissingen over bijvoorbeeld het wel of niet verhogen van gevangenisstraffen of de AOW-leeftijd.

Wat verder opvalt aan de bureau-analyse naar nieuwsframing, is dat veel stellingen ook geplaatst kunnen worden onder het thema 'inkomen'. Veel stellingen gaan namelijk over het wel of niet korten op het inkomen van mensen in verschillende contexten. Zo is er een stelling over het verkleinen van het persoonsgebonden budget, de duur van de WW-uitkering en het verhogen van belastingen. Dit komt waarschijnlijk doordat bezuiniging een zeer actueel politiek discussiepunt is; om het begrotingstekort te verkleinen moet er bezuinigd worden en dat heeft gevolgen voor het inkomen van mensen. Onder de thema's 'milieu', 'buitenlands beleid', 'wonen' en 'cultuur en recreatie' kunnen als enige geen stellingen van andere thema's geplaatst worden. Daarbij kunnen de stellingen die onder het thema 'cultuur en recreatie' staan als enige niet onder andere thema's geplaatst worden. Onder dat thema staan dus altijd dezelfde stellingen. In de tabellen op pagina's 23 tot en met 29 staat onder welke thema's een stelling geplaatst kan worden.

KiesKompas bestudeert onder welk thema politieke partijen hun standpunt over een politieke kwestie plaatsen. Op basis van die informatie plaatsen ze stellingen onder thema's van het KiesKompas. Hierbij houden ze ook rekening met een goede verdeling van de stellingen over de thema's. Bij nieuwsframing heb ik niet naar politieke partijprogramma's gekeken maar enkel naar de inhoud van stellingen en op basis daarvan beargumenteerd onder welk thema de stelling ook geplaatst kan worden. Daarbij heb ik minder rekening gehouden met een evenwichtige verdeling van stellingen over de thema's dan KiesKompas.

3.4 Actualiteit

Vier stellingen van KiesKompas voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2010 zijn vervangen door andere stellingen over actuele politieke kwesties. De stellingen gingen over politieke kwesties die niet meer actueel zijn of waarover al een beslissing is genomen. Bijvoorbeeld de stelling: *Om de files op te lossen moeten meer wegen worden aangelegd*. Rijkswaterstaat is al bezig met het aanleggen van nieuwe snelwegen om het fileprobleem op te lossen. Daarbij is duidelijk geworden dat alleen met de aanleg van nieuwe wegen het fileprobleem niet opgelost kan worden, vandaar dat de stelling is vervangen. Een ander voorbeeld: *Eigenaren van huurwoningen mogen zelf de stijging van de huurprijs bepalen*. De Tweede Kamer heeft beslist dat eigenaren van huurwoningen niet zelf de stijging van de huurprijs mogen bepalen. Vandaar dat ook deze stelling is vervangen.

De vier nieuwe, actuelere stellingen heb ik opgesteld op basis van informatie uit kranten, nieuwsuitzendingen en politieke informatie op websites van politieke partijen. Zo goed mogelijk heb ik bestudeerd of politieke partijen verschillende meningen over een bepaalde kwestie hebben. Daarbij heb ik ook onderzocht of de stelling onder het thema past waaronder de originele stelling staat. De stelling: *Alle volwassenen zijn automatisch orgaandonor, tenzij zij expliciet hebben aangegeven dat niet te willen*, is bijvoorbeeld vervangen door de stelling: *Het persoonsgebonden budget moet behouden blijven*. De stelling is vervangen omdat de

Tweede Kamer heeft beslist dat de wet blijft zoals die was, mensen moeten het zelf aangeven als ze orgaandonor willen zijn. De nieuwe stelling gaat over het persoonsgebonden budget (PGB), omdat dat onderwerp goed onder het thema 'zorg' past waaronder de originele stelling ook staat. Daarbij is er over het PGB een discussie gaande in de politiek. Verschillende politieke partijen hebben verschillende meningen over het onderwerp, zo zijn D66, PvdA en GroenLinks voor het behouden van het PGB, maar CDA en PVV voor het beperken van het PGB. Op deze manier heb ik zo goed mogelijk geprobeerd recht te doen aan de manier waarop KiesKompas de stellingen opstelt. In tabel 2 staan de stellingen die zijn vervangen met de actuele stelling erachter.

Tabel 2. Originele stellingen vervangen door actuelere stellingen

Stelling origineel KiesKompas	Nieuwe stelling
Om de files op te lossen moeten meer wegen worden aangelegd	De maximumsnelheid op snelwegen moet verhoogd worden naar 130 km/u
Burgemeesters moeten rechtstreeks door het volk gekozen worden	Het meldpunt over Midden- en Oost- Europeanen moet opgeheven worden
Alle volwassenen zijn automatisch orgaandonor, tenzij zij expliciet hebben aangegeven dat niet te willen	Het persoonsgebonden budget moet gelijk blijven
Eigenaren van huurwoningen mogen zelf de stijging van de huurprijs bepalen	De inkomensgrens van sociale huurwoningen moet worden verhoogd

4. Experiment

Met het experiment is data verzameld om de onderzoeksvraag te beantwoorden. De bureau-analyse heeft een breed beeld gegeven van het KiesKompas voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2010, het experiment is preciezer om te onderzoeken wat het effect is van valence framing en nieuwsframing bij *Voting Advice Applications* op de antwoorden en attitudes van gebruikers. Er is gebruik gemaakt van een 2x2 design, waarbij de onafhankelijke variabelen valence framing, nieuwsframing en attitudesterkte zijn. In dit hoofdstuk wordt het experiment toegelicht. Het materiaal, de proefpersonen en de afnameprocedure staan hieronder beschreven.

4.1 Materiaal

Het materiaal voor dit onderzoek bestaat uit vier verschillende versies van het KiesKompas voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2010, één vragenlijst om de attitude van respondenten te meten en één vragenlijst om de attitudesterkte van respondenten bij onderwerpen van stellingen te meten. De vragenlijsten staan net als officiële *Voting Advice Applications* online en respondenten kunnen de stellingen net als bij KiesKompas beantwoorden met: helemaal mee eens, mee eens, neutraal, niet mee eens, helemaal niet mee eens of geen mening. De vormgeving van de vragenlijsten is zo realistisch mogelijk gehouden in vergelijking met andere *Voting Advice Applications*. Het ontwikkelen van geloofwaardig materiaal is belangrijk, omdat respondenten daardoor het idee krijgen dat ze meewerken aan een serieus onderzoek.

Aan het begin van de enquête beantwoordden respondenten enkele algemene vragen. De vragen gaan over: geslacht, leeftijd, hoogst afgeronde opleiding, interesse in politiek, kennis van politiek en stemintentie. Met de eerste vijf vragen is gecontroleerd of alleen de doelgroep aan het onderzoek heeft meegewerkt (de doelgroep staat beschreven in paragraaf 4.2). Bij de laatste algemene vraag is met de *propensity to vote* gevraagd naar iemands stemintentie, omdat uit onderzoek van Van der Eijk en Marsh (1997) is gebleken dat de *propensity to vote* het best weergeeft waar iemand op stemt. Respondenten moesten met cijfers van 1 tot en met 10 aangeven hoe groot de kans is dat ze op bepaalde politieke partijen stemmen. Het cijfer 1 staat voor 'niet waarschijnlijk dat ik op de partij zal stemmen' en 10 voor 'zeer waarschijnlijk dat ik op de partij stem', cijfers mochten respondenten meerdere keren gebruiken. De *propensity to vote* is ook als allerlaatst in de enquête aan respondenten gevraagd om te onderzoeken of respondenten door de formulering van vragen (valence framing en/of nieuwsframing) een andere stemintentie hebben gekregen. Verschilt de *propensity to vote* van respondenten aan het begin van de vragenlijst met de *propensity to vote* op het eind van de vragenlijst? Hieronder worden de drie verschillende vragenlijsten die respondenten moesten beantwoorden verder toegelicht.

Vier versies KiesKompas

De vier versies van het KiesKompas zijn opgesteld met de resultaten uit de bureau-analyse naar valence framing, nieuwsframing en actualiteit. De niet actuele stellingen zijn vervangen door actuele stellingen. Tabel 3 geeft een duidelijk overzicht van de vier versies die er van het KiesKompas voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2010 voor dit onderzoek zijn opgesteld. Uit onderzoek van Tourangeau, Rips en Rasinski (2000) is gebleken dat het veranderen van de volgorde van stellingen van invloed is op de antwoorden van respondenten. De volgorde van stellingen is daarom hetzelfde gehouden. Boven stellingen die ook vanuit een andere invalshoek benaderd kunnen worden is alleen een ander thema geplaatst. Hierdoor staan de verschillende thema's niet meer zoals bij het originele KiesKompas netjes achter elkaar, maar door elkaar. Elke respondent heeft één van de vier versies van het KiesKompas gekregen om in te vullen, er is gebruik gemaakt van een tussen-proefpersoon ontwerp.

Tabel 3. Overzicht van de vier versies die er van het KiesKompas voor dit onderzoek opgesteld zijn

	Nieuwsframing	Valence framing
Versie 1	Stelling staat onder <i>hetzelfde</i> thema als bij het originele KiesKompas	Framing is <i>hetzelfde</i> als in het originele KiesKompas.
Versie 2	Stelling staat onder <i>hetzelfde</i> thema als bij het originele KiesKompas	Framing is <i>anders</i> dan in het originele KiesKompas.
Versie 3	Stelling staat onder een <i>ander</i> thema dan het originele KiesKompas	Framing is <i>hetzelfde</i> als in het originele KiesKompas.
Versie 4	Stelling staat onder een <i>ander</i> thema dan het originele KiesKompas	Framing is <i>anders</i> dan in het originele KiesKompas.

Onderstaande tabellen (tabel 4) vatten de resultaten van de bureau-analyse samen en geven weer hoe de vier versies van het KiesKompas eruit zien. Per versie van het KiesKompas is weergegeven hoe de stellingen geframed zijn, zowel voor valence framing als de politieke schaling van KiesKompas (2010) en onder welke thema's/invalshoeken stelling geplaatst zijn.

Tabel 4. Weergave van de vier versies van het KiesKompas voor het experiment

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	1. Iedereen mag in het openbaar zeggen wat hij wil, ook als dat leidt tot discriminatie	Veiligheid	Positief	Progressief
Versie 1	1. Iedereen mag in het openbaar zomaar alles zeggen wat hij wil	Veiligheid	Positief	Progressief
Versie 2	1. Iedereen mag in het openbaar niet zomaar alles zeggen wat hij wil	Veiligheid	Negatief	Conservatief
Versie 3	1. Iedereen mag in het openbaar zomaar alles zeggen wat hij wil	Bestuur	Positief	Progressief
Versie 4	1. Iedereen mag in het openbaar niet zomaar alles zeggen wat hij wil	Bestuur	Negatief	Conservatief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	2. Softdrugs moeten volledig worden gelegaliseerd	Veiligheid	Positief	Progressief
Versie 1	2. Softdrugs moeten volledig worden gelegaliseerd	Veiligheid	Positief	Progressief
Versie 2	2. Softdrugs moeten volledig worden verboden	Veiligheid	Negatief	Conservatief
Versie 3	2. Softdrugs moeten volledig worden gelegaliseerd	Bestuur	Positief	Progressief
Versie 4	2. Softdrugs moeten volledig worden verboden	Bestuur	Negatief	Conservatief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	3. Er moeten hogere gevangenisstraffen komen	Veiligheid	Positief	Conservatief
Versie 1	3. De hoogte van de gevangenisstraffen moet omhoog	Veiligheid	Positief	Conservatief
Versie 2	3. De hoogte van de gevangenisstraffen moet gelijk blijven	Veiligheid	Negatief	Progressief
Versie 3	3. De hoogte van de gevangenisstraffen moet omhoog	Bestuur	Positief	Conservatief
Versie 4	3. De hoogte van de gevangenisstraffen moet gelijk blijven	Bestuur	Negatief	Progressief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	4. Om de files op te lossen moeten meer wegen worden aangelegd	Milieu	Positief	Conservatief
Versie 1	4. De maximumsnelheid op snelwegen moet verhoogd worden naar 130 km/u	Milieu	Positief	Rechts
Versie 2	4. De maximumsnelheid op snelwegen moet 120 km/u blijven	Milieu	Negatief	Links
Versie 3	4. De maximumsnelheid op snelwegen moet verhoogd worden naar 130 km/u	Veiligheid	Positief	Rechts
Versie 4	4. De maximumsnelheid op snelwegen moet 120 km/u blijven	Veiligheid	Negatief	Links

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	5. In plaats van een vast bedrag per auto, moeten automobilisten per gereden kilometer belasting gaan betalen	Milieu	Positief	Links
Versie 1	5. Automobilisten moeten per gereden kilometer gaan betalen	Milieu	Positief	Links
Versie 2	5. Automobilisten moeten niet per gereden kilometer gaan betalen	Milieu	Negatief	Rechts
Versie 3	5. Automobilisten moeten per gereden kilometer gaan betalen	Milieu	Positief	Links
Versie 4	5. Automobilisten moeten niet per gereden kilometer gaan betalen	Milieu	Negatief	Rechts

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	6. In Nederland mogen nieuwe kerncentrales komen	Milieu	Positief	Conservatief
Versie 1	6. In Nederland mogen nieuwe kerncentrales komen	Milieu	Positief	Conservatief
Versie 2	6. In Nederland mogen geen nieuwe kerncentrales komen	Milieu	Negatief	Progressief
Versie 3	6. In Nederland mogen nieuwe kerncentrales komen	Veiligheid	Positief	Conservatief
Versie 4	6. In Nederland mogen geen nieuwe kerncentrales komen	Veiligheid	Negatief	Progressief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	7. Bio-industrie moet worden afgeschaft	Milieu	Negatief	Progressief
Versie 1	7. Bio-industrie moet worden verboden	Milieu	Negatief	Progressief
Versie 2	7. Bio-industrie moet worden toegestaan	Milieu	Positief	Conservatief
Versie 3	7. Bio-industrie moet worden verboden	Milieu	Negatief	Progressief
Versie 4	7. Bio-industrie moet worden toegestaan	Milieu	Positief	Conservatief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	8. Burgemeesters moeten rechtstreeks door het volk worden gekozen	Bestuur	Negatief	Progressief
Versie 1	8. Het meldpunt over Midden- en Oost- Europeanen moet opgeheven worden	Bestuur	Negatief	Conservatief
Versie 2	8. Het meldpunt over Midden- en Oost- Europeanen mag blijven bestaan	Bestuur	Positief	Progressief
Versie 3	8. Het meldpunt over Midden- en Oost- Europeanen moet opgeheven worden	Immigratie en integratie	Negatief	Conservatief
Versie 4	8. Het meldpunt over Midden- en Oost- Europeanen mag blijven bestaan	Immigratie en integratie	Positief	Progressief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	9. Door te bezuinigen moet het tekort op de begroting in 2015 zijn weggewerkt	Bestuur	Positief	Rechts
Versie 1	9. Het begrotingstekort moet voor 2015 zijn weggewerkt	Bestuur	Positief	Rechts
Versie 2	9. Het begrotingstekort hoeft niet voor 2015 te zijn weggewerkt	Bestuur	Negatief	Links
Versie 3	9. Het begrotingstekort moet voor 2015 zijn weggewerkt	Bestuur	Positief	Rechts
Versie 4	9. Het begrotingstekort hoeft niet voor 2015 te zijn weggewerkt	Bestuur	Negatief	Links

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	10. Ouderen die vinden dat hun leven voltooid is, mogen met professionele hulp een einde aan hun leven maken	Zorg	Positief	Progressief
Versie 1	10. Ouderen die vinden dat hun leven voltooid is, mogen met professionele hulp een einde aan hun leven maken	Zorg	Positief	Progressief
Versie 2	10. Ouderen die vinden dat hun leven voltooid is, mogen met professionele hulp geen einde aan hun leven maken	Zorg	Negatief	Conservatief

Versie 3	10. Ouderen die vinden dat hun leven voltooid is, mogen met professionele hulp een einde aan hun leven maken	Zorg	Positief	Progressief
Versie 4	10 Ouderen die vinden dat hun leven voltooid is, mogen met professionele hulp geen einde aan hun leven maken	Zorg	Negatief	Conservatief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	11. Mensen die meer verdienen moeten meer gaan betalen voor hun ziektekostenverzekering	Zorg	Positief	Links
Versie 1	11. Mensen die meer verdienen moeten meer betalen voor hun ziektekostenverzekering dan mensen die minder verdienen	Zorg	Positief	Links
Versie 2	11. Mensen die meer verdienen moeten evenveel betalen voor hun ziektekostenverzekering dan mensen die minder verdienen	Zorg	Negatief	Rechts
Versie 3	11. Mensen die meer verdienen moeten meer betalen voor hun ziektekostenverzekering dan mensen die minder verdienen	Inkomen	Positief	Links
Versie 4	11. Mensen die meer verdienen moeten evenveel betalen voor hun ziektekostenverzekering dan mensen die minder verdienen	Inkomen	Negatief	Rechts

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	12. Alle volwassenen zijn automatisch orgaandonor, tenzij zij expliciet hebben aangegeven dat niet te willen	Zorg	Positief	Progressief
Versie 1	12. Het persoonsgebonden budget moet gelijk blijven	Zorg	Positief	Links
Versie 2	12. Het persoonsgebonden budget moet worden verkleind	Zorg	Negatief	Rechts
Versie 3	12. Het persoonsgebonden budget moet gelijk blijven	Inkomen	Positief	Links
Versie 4	12. Het persoonsgebonden budget moet worden verkleind	Inkomen	Negatief	Rechts

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	13. Het basispakket van zorgverzekeringen mag kleiner om de gezondheidszorg betaalbaar te houden	Zorg	Negatief	Rechts
Versie 1	13. Het basispakket van zorgverzekeringen mag verkleind worden	Zorg	Negatief	Rechts
Versie 2	13. Het basispakket van zorgverzekeringen moet gelijk blijven	Zorg	Positief	Links
Versie 3	13. Het basispakket van zorgverzekeringen mag verkleind worden	Zorg	Negatief	Rechts
Versie 4	13. Het basispakket van zorgverzekeringen moet gelijk blijven	Zorg	Positief	Links

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	14. De studiefinanciering moet onaangetast blijven	Onderwijs	Positief	Links
Versie 1	14. De basisbeurs voor de master moet afgeschaft worden	Onderwijs	Negatief	Rechts
Versie 2	14. De basisbeurs voor de master moet gehandhaafd worden	Onderwijs	Positief	Links
Versie 3	14. De basisbeurs voor de master moet afgeschaft worden	Inkomen	Negatief	Rechts
Versie 4	14. De basisbeurs voor de master moet gehandhaafd worden	Inkomen	Positief	Links

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	15. Religieuze scholen mogen openlijk homoseksuele leraren weigeren	Onderwijs	Negatief	Conservatief
Versie 1	15. Religieuze scholen mogen leraren die openlijk homoseksueel zijn ontslaan	Onderwijs	Negatief	Conservatief
Versie 2	15. Religieuze scholen mogen leraren die openlijk homoseksueel zijn niet ontslaan	Onderwijs	Positief	Progressief
Versie 3	15. Religieuze scholen mogen leraren die openlijk homoseksueel zijn ontslaan	Onderwijs	Negatief	Conservatief
Versie 4	15. Religieuze scholen mogen leraren die openlijk homoseksueel zijn niet ontslaan	Onderwijs	Positief	Progressief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	16. Bonussen bij banken en bedrijven moeten extra worden belast	Inkomen	Negatief	Links
Versie 1	16. Bonussen bij banken en bedrijven moeten extra worden belast	Inkomen	Negatief	Links
Versie 2	16. Bonussen bij banken en bedrijven moeten niet extra worden belast	Inkomen	Positief	Rechts
Versie 3	16. Bonussen bij banken en bedrijven moeten extra worden belast	Werk	Negatief	Links
Versie 4	16. Bonussen bij banken en bedrijven moeten niet extra worden belast	Werk	Positief	Rechts

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	17. De belastingen voor de hoogste inkomens moeten worden verhoogd	Inkomen	Positief	Links
Versie 1	17. De belastingen voor de hoogste inkomens moeten worden verhoogd	Inkomen	Positief	Links
Versie 2	17. De belastingen voor de hoogste inkomens moeten gelijk blijven	Inkomen	Negatief	Rechts
Versie 3	17. De belastingen voor de hoogste inkomens moeten worden verhoogd	Inkomen	Positief	Links
Versie 4	17. De belastingen voor de hoogste inkomens moeten gelijk blijven	Inkomen	Negatief	Rechts

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	18. De kinderbijslag moet afhankelijk worden van het gezinsinkomen	Inkomen	Negatief	Links
Versie 1	18. De kinderbijslag moet afhankelijk van het gezinsinkomen bepaald worden	Inkomen	Negatief	Links
Versie 2	18. De kinderbijslag moet onafhankelijk van het gezinsinkomen bepaald worden	Inkomen	Positief	Rechts
Versie 3	18. De kinderbijslag moet afhankelijk van het gezinsinkomen bepaald worden	Zorg	Negatief	Links
Versie 4	18. De kinderbijslag moet onafhankelijk van het gezinsinkomen bepaald worden	Zorg	Positief	Rechts

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	19. De AOW-gerechtigde leeftijd moet 65 jaar blijven	Werk	Negatief	Links
Versie 1	19. De AOW-gerechtigde leeftijd moet gehandhaafd worden op 65 jaar	Werk	Negatief	Links
Versie 2	19. De AOW-gerechtigde leeftijd van 65 jaar moet omhoog	Werk	Positief	Rechts
Versie 3	19. De AOW-gerechtigde leeftijd moet gehandhaafd worden op 65 jaar	Bestuur	Negatief	Links
Versie 4	19. De AOW-gerechtigde leeftijd van 65 jaar moet omhoog	Bestuur	Positief	Rechts

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	20. Het moet makkelijker worden werknemers te ontslaan	Werk	Positief	Rechts
Versie 1	20. Het moet makkelijker worden werknemers te ontslaan	Werk	Positief	Rechts
Versie 2	20. Het moet niet makkelijker worden werknemers te ontslaan	Werk	Negatief	Links
Versie 3	20. Het moet makkelijker worden werknemers te ontslaan	Werk	Positief	Rechts
Versie 4	20. Het moet niet makkelijker worden werknemers te ontslaan	Werk	Negatief	Links

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	21. De duur van een WW-uitkering voor werklozen moet worden verkort tot 1 jaar	Werk	Negatief	Rechts
Versie 1	21. De duur van een WW-uitkering voor werklozen moet worden verkort tot 1 jaar	Werk	Negatief	Rechts
Versie 2	21. De duur van een WW-uitkering voor werklozen moet gelijk blijven	Werk	Positief	Links

Versie 3	21. De duur van een WW-uitkering voor werklozen moet worden verkort tot 1 jaar	Inkomen	Negatief	Rechts
Versie 4	21. De duur van een WW-uitkering voor werklozen moet gelijk blijven	Inkomen	Positief	Links

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	22. De hypotheekrenteaf trek moet onaangetast blijven	Wonen	Positief	Rechts
Versie 1	22. De hypotheekrenteaf trek moet onaangetast blijven	Wonen	Positief	Rechts
Versie 2	22. De hypotheekrenteaf trek moet beperkt worden	Wonen	Negatief	Links
Versie 3	22. De hypotheekrenteaf trek moet onaangetast blijven	Wonen	Positief	Rechts
Versie 4	22. De hypotheekrenteaf trek moet beperkt worden	Wonen	Negatief	Links

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	23. Eigenaren van huurwoningen mogen zelf de stijging van de huurprijs bepalen	Wonen	Positief	Rechts
Versie 1	23. De inkomensgrens van sociale huurwoningen moet worden verhoogd	Wonen	Positief	Progressief
Versie 2	23. De inkomensgrens van sociale huurwoningen moet gelijk blijven	Wonen	Negatief	Conservatief
Versie 3	23. De inkomensgrens van sociale huurwoningen moet worden verhoogd	Inkomen	Positief	Progressief
Versie 4	23. De inkomensgrens van sociale huurwoningen moet gelijk blijven	Inkomen	Negatief	Conservatief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	24. Nederland moet geen laaggeschoolde immigranten meer toelaten	Immigratie en integratie	Negatief	Conservatief
Versie 1	24. Nederland moet laaggeschoolde immigranten toelaten	Immigratie en integratie	Positief	Progressief
Versie 2	24. Nederland moet laaggeschoolde immigranten niet toelaten	Immigratie en integratie	Negatief	Conservatief
Versie 3	24. Nederland moet laaggeschoolde immigranten toelaten	Onderwijs	Positief	Progressief
Versie 4	24. Nederland moet laaggeschoolde immigranten niet toelaten	Onderwijs	Negatief	Conservatief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	25. Uitgeprocedeerde asielzoekers moeten ongeacht hun omstandigheden zo snel mogelijk Nederland worden uitgezet	Immigratie en integratie	Negatief	Conservatief
Versie 1	25. Uitgeprocedeerde asielzoekers moeten zo snel mogelijk Nederland worden uitgezet	Immigratie en integratie	Negatief	Conservatief
Versie 2	25. Uitgeprocedeerde asielzoekers moeten niet zo snel mogelijk Nederland worden uitgezet	Immigratie en integratie	Positief	Progressief
Versie 3	25. Uitgeprocedeerde asielzoekers moeten zo snel mogelijk Nederland worden uitgezet	Immigratie en integratie	Negatief	Conservatief
Versie 4	25. Uitgeprocedeerde asielzoekers moeten niet zo snel mogelijk Nederland worden uitgezet	Immigratie en integratie	Positief	Progressief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	26. Nederland moet gevechtsvliegtuigen van het type JSF (Joint Strike Fighter) aanschaffen	Buitenlands beleid	Positief	Rechts

Versie 1	26. Nederland moet een tweede gevechtsvliegtuig van het type JSF (Joint Strike Fighter) aanschaffen	Buitenlands beleid	Positief	Rechts
Versie 2	26. Nederland moet geen tweede gevechtsvliegtuig van het type JSF (Joint Strike Fighter) aanschaffen	Buitenlands beleid	Negatief	Links
Versie 3	26. Nederland moet een tweede gevechtsvliegtuig van het type JSF (Joint Strike Fighter) aanschaffen	Veiligheid	Positief	Rechts
Versie 4	26. Nederland moet geen tweede gevechtsvliegtuig van het type JSF (Joint Strike Fighter) aanschaffen	Veiligheid	Negatief	Links

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	27. Op ontwikkelingssamenwerking mag worden bezuinigd	Buitenlands beleid	Negatief	Rechts
Versie 1	27. Op ontwikkelingssamenwerking mag worden bezuinigd	Buitenlands beleid	Negatief	Rechts
Versie 2	27. Op ontwikkelingssamenwerking mag niet worden bezuinigd	Buitenlands beleid	Positief	Links
Versie 3	27. Op ontwikkelingssamenwerking mag worden bezuinigd	Buitenlands beleid	Negatief	Rechts
Versie 4	27. Op ontwikkelingssamenwerking mag niet worden bezuinigd	Buitenland beleid	Positief	Links

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	28. Turkije mag nooit lid worden van de EU	Buitenlands beleid	Negatief	Conservatief
Versie 1	28. Turkije mag ook op korte termijn niet lid worden van de EU	Buitenlands beleid	Negatief	Conservatief
Versie 2	28. Turkije mag op korte termijn lid worden van de EU	Buitenlands beleid	Positief	Progressief
Versie 3	28. Turkije mag ook op korte termijn niet lid worden van de EU	Buitenlands beleid	Negatief	Conservatief
Versie 4	28. Turkije mag op korte termijn lid worden van de EU	Buitenlands beleid	Positief	Progressief

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	29. Op kunst en cultuur mag worden bezuinigd	Cultuur en recreatie	Negatief	Rechts
Versie 1	29. Op kunst en cultuur mag worden bezuinigd	Cultuur en recreatie	Negatief	Rechts
Versie 2	29. Op kunst en cultuur mag niet worden bezuinigd	Cultuur en recreatie	Positief	Links
Versie 3	29. Op kunst en cultuur mag worden bezuinigd	Cultuur en recreatie	Negatief	Rechts
Versie 4	29. Op kunst en cultuur mag niet worden bezuinigd	Cultuur en recreatie	Positief	Links

Versie	Stelling	Thema	Valence	Politieke schaling
Origineel KiesKompas	30. Om te bezuinigen moet het aantal publieke tv-netten worden verminderd	Cultuur en recreatie	Negatief	Rechts
Versie 1	30. De overheid moet bezuinigen op het aantal publieke televisienetten	Cultuur en recreatie	Negatief	Rechts
Versie 2	30. De overheid moet niet bezuinigen op het aantal publieke televisienetten	Cultuur en recreatie	Positief	Links
Versie 3	30. De overheid moet bezuinigen op het aantal publieke televisienetten	Cultuur en	Negatief	Rechts

		recreatie		
Versie 4	30. De overheid moet niet bezuinigen op het aantal publieke televisienetten	Cultuur en recreatie	Positief	Links

Vragenlijst voor het meten van de attitudesterkte

Om te onderzoeken of attitudesterkte van respondenten bij stellingen van VAAs van invloed is op valence framing en/of nieuwsframing hebben respondenten een vragenlijst gekregen waarin ze moesten aangeven of ze onderwerpen van stellingen belangrijk, niet belangrijk of neutraal vonden. Voor het construct belangrijk is gekozen, omdat dat een indicator is van attitudesterkte (Holleman, 2000). Als respondenten een onderwerp van een stellingen belangrijk vinden hebben ze daar een sterke attitude over en als ze een onderwerp onbelangrijk vinden een zwakke attitude. De vragenlijst bestaat uit tien onderwerpen van stellingen uit het KiesKompas. Maximaal vijf onderwerpen mochten respondenten met belangrijk aanvinken om goed onderscheid te kunnen maken tussen onderwerpen die respondent belangrijk of onbelangrijk vinden. Voor maar tien onderwerpen is gekozen, omdat dat genoeg is om te kunnen beslissen of de attitudesterkte van respondenten bij onderwerpen van stellingen van invloed is op valence framing en/of nieuwsframing. Daarbij is het te veel om respondenten te laten bepalen of ze alle dertig onderwerpen van de stellingen van KiesKompas belangrijk vinden of niet. Tot slot is het ook niet mogelijk om alle onderwerpen van de dertig stellingen samen te vatten. Bijvoorbeeld de volgende stelling van KiesKompas: *Het basispakket van zorgverzekeringen mag kleiner om de gezondheidszorg betaalbaar te houden*. De stelling kan als volgt samengevat worden: *Verkleinen basispakket zorgverzekeringen*. Maar deze samenvatting is niet volledig er staat niet waarom de zorgverzekering verkleind moet worden, dat maakt de samenvatting onduidelijk. De volgende stelling van KiesKompas: *Softdrugs moeten volledig gelegaliseerd worden*, kan wel goed samengevat worden, namelijk: *Legaliseren softdrugs*. Voor de volgende tien onderwerpen van stellingen (tabel 5) is gekozen omdat ze het best de stellingen samenvatten.

Tabel 5. Onderwerpen van tien stellingen voor de attitudesterkte vragenlijst

Onderwerpen stellingen	Valence framing	Politieke schaling
Legaliseren softdrugs	Positief	Progressief
Bio-industrie verbieden	Negatief	Progressief
Euthanasie toestaan	Positief	Progressief
Basisbeurs master behouden	Positief	Links
Bonussen extra belasten	Negatief	Links
AOW-leeftijd verhogen	Positief	Rechts
Hypotheekrenteaftrek behouden	Positief	Rechts
Bezuinigen ontwikkelingssamenwerking	Negatief	Rechts
Laaggeschoolde immigranten toelaten	Positief	Progressief
Verminderen publieke televisiezenders	Negatief	Rechts

De tien onderwerpen zijn redelijk verdeeld met betrekking tot valence framing, zes onderwerpen zijn positief geframed en vier onderwerpen zijn negatief geframed. Als wordt uitgegaan van de schaling van KiesKompas zijn vier onderwerpen progressief, twee onderwerpen zijn links, vier onderwerpen zijn rechts en geen onderwerp is conservatief. Van de tien onderwerpen komen er negen uit het originele KiesKompas, alleen het onderwerp: *Basisbeurs master behouden* is van een nieuwe, actuele stelling. Elke respondent krijgt één vragenlijst om de attitudesterkte te meten, er is net als bij de vier versies van het KiesKompas sprake van een tussen-proefpersoon ontwerp.

Naast de vragenlijst voor het meten van de attitudesterkte is attitudesterkte nog op drie andere manieren geoperationaliseerd. Respondenten moesten aan het begin van de vragenlijst namelijk aangeven wat hun hoogst afgeronde opleiding is, of ze veel van politiek afweten en of ze geïnteresseerd zijn in politiek. Kennis is een indicator van attitudesterkte, respondenten die vinden dat ze veel kennis van politiek hebben, hebben een

sterke attitude over stellingen van VAAs dan mensen die zeggen niet veel van politiek af te weten (Holleman, 2000). En van mensen die geïnteresseerd zijn in politiek is de attitude meestal ook sterker. Daarnaast zijn hoogopgeleide personen meestal meer geïnteresseerd in politiek dan laagopgeleide personen, waardoor de attitude ook sterker is (Van Holsteyn en de Ridder, 2005: 79). Met deze vier verschillende operationalisaties van attitudesterkte is onderzocht wat de invloed is van attitudesterkte op valence framing en/of nieuwsframing.

Vragenlijst voor het meten van de attitude

Respondenten moesten twee keer dezelfde vragenlijst om hun attitude te meten invullen, zodat onderzocht kon worden of valence framing en/of nieuwsframing van invloed zijn op de attitudes van respondenten. Er is sprake van een binnen-proefpersoon ontwerp, omdat respondenten de vragenlijst voor het meten van de attitudes helemaal aan het begin van het onderzoek kregen en op het eind, daartussenin beantwoordden respondenten de vragenlijst voor het meten van de attitudesterkte en een versie van KiesKompas. De attitudevragenlijst bestaat uit dezelfde tien onderwerpen als de vragenlijst voor het meten van de attitudesterkte. Bij alle onderwerp moesten respondenten aangeven in hoeverre ze het er 'mee eens' of 'oneens' zijn, de antwoordopties bestaan net als bij KiesKompas uit: helemaal mee eens, mee eens, neutraal, mee oneens, helemaal mee oneens en geen mening. Bijvoorbeeld:

Bio-industrie verbieden

0 Helemaal mee eens 0 Mee eens 0 Neutraal 0 Mee oneens 0 Helemaal mee oneens 0 Geen mening

4.2 Proefpersonen & pre-test

Het oorspronkelijke idee was het onderzoek af te nemen bij jongeren van 17 tot en met 20 jaar. Maar uit de pre-test is gebleken dat die doelgroep te weinig van politiek afweet om de vragenlijst te kunnen beantwoorden. Alle vier de proefpersonen van de pre-test gaven aan dat ze van een paar onderwerpen niets of nauwelijks iets afwisten en dat ze het daarom lastig vonden de vragen te beantwoorden. Zo wist één proefpersoon niet wat bio-industrie, persoonsgebonden budget en inkomensgrens inhouden, een andere proefpersoon wist niet wat bedoeld werd met bonussen extra belastingen en twee andere proefpersonen gaven aan niet veel af te weten van AOW en hypotheekrenteaftrek. Bij de onderwerpen waar proefpersonen weinig van afwisten hebben ze geantwoord met 'geen mening'. Maar het antwoord 'geen mening' is niet relevant voor dit onderzoek, omdat daarmee niet onderzocht kan worden of de attitudes en antwoorden van respondenten worden beïnvloed door valence framing en/of nieuwsframing.

Geconcludeerd moest worden dat jongeren tussen de 17 en 20 jaar over te weinig politieke kennis beschikken om relevante data te verzamelen voor dit onderzoek. Gekozen is daarom voor een andere doelgroep, hogeropgeleiden met stemervaring, omdat die waarschijnlijk wel weten waar de stellingen van KiesKompas over gaan. Uit verschillende onderzoeken is namelijk gebleken dat hogeropgeleiden het meest geïnteresseerd zijn in politiek (o.a. CBS, 2002 & Volkskrant, 2011). Om ervoor te zorgen dat alleen mensen met stemervaring aan het onderzoek meedoen heb ik geprobeerd alleen personen te vragen die ouder zijn dan 24 jaar, omdat die al twee keer hebben mogen stemmen voor de Tweede Kamerverkiezingen. Om de doelgroep te bereiken zijn een afvalreinigingsbedrijf, een ziekenhuis, een Lions club, een Rotary club en leden van de Alfred Mozer Stichting gevraagd mee te doen aan dit onderzoek. Deze bedrijven zijn zeer verschillend, waardoor de uiteindelijke resultaten beter gegeneraliseerd kunnen worden dan als bijvoorbeeld alleen ziekenhuizen waren benaderd.

Resultaten pre-test

Alle vier de versies van KiesKompas, de vragenlijst voor het meten van de attitudesterkte en de attitudevragenlijst zijn door proefpersonen uit de doelgroep getest. Aan de pre-test hebben vier hoogopgeleide volwassenen, twee mannen en twee vrouwen, met stemervaring meegewerkt. De vier versies van KiesKompas zijn elk door één proefpersoon getest. De proefpersonen beantwoordden de vragenlijsten online, terwijl ze

hardop verwoordden wat ze dachten. Nadat de proefpersonen klaar waren met het invullen van de vragenlijsten, zijn nog wat extra vragen aan ze gesteld over hun interpretaties, onduidelijkheden en andere problemen. Verschillen met het daadwerkelijke onderzoek zijn de aanwezigheid van de onderzoeker, proefpersonen die hardop moesten denken en extra vragen moesten beantwoorden.

Uit de pre-test is gebleken dat alle vier de proefpersonen het merkwaardig vonden dat ze een deel van de vragenlijst twee keer in moesten vullen, de attitudevragenlijst. Sommige dachten dat het deel per ongeluk dubbel was geplaatst in de online enquête. Daarom heb ik in de introductietekst, die de mensen via de mail ontvangen met de link naar de enquête, aangegeven dat vragen dubbel voor kunnen komen en dat het belangrijk is dat ze alle vragen serieus beantwoorden.

Een andere opmerking van één proefpersoon ging over de vragenlijst voor het meten van de attitudesterkte. Hij gaf aan dat het fijn zou zijn als onderwerpen ook bestempeld kunnen worden met neutraal in plaats van alleen met belangrijk, onbelangrijk. De neutrale optie heb ik toegevoegd, omdat het uiteindelijk gaat om onderwerpen die mensen belangrijk of onbelangrijk vinden. De onderwerpen waar mensen met neutraal op antwoorden kunnen er later uitgefilterd worden.

Eén proefpersoon gaf aan het lastig te vinden om te beslissen of hij onderwerpen belangrijk of onbelangrijk vindt, omdat de onderwerpen zijn geframed. Als voorbeeld:

Legaliseren softdrugs
 Belangrijk Onbelangrijk

De proefpersoon vond het lastig te bepalen of hij dit onderwerp belangrijk of onbelangrijk vindt, omdat hij het idee had dat als hij legaliseren van softdrugs belangrijk vindt, hij dan ook voor het legaliseren van softdrugs is. Dit is een probleem waar meer respondenten mee kunnen zitten. Maar uiteindelijk gaat het om het onderwerp en niet of iemand ervoor of ertegen is. Daarom zijn de stellingen aangepast, voor elke stelling is gezet: Het al dan niet..... Als voorbeeld:

Het al dan niet legaliseren softdrugs
 Belangrijk Neutraal Onbelangrijk

Een laatste opmerking van een proefpersoon was dat ze in eerste instantie over het woord 'geen' las in de volgende stelling: *Nederland moet geen tweede gevechtsvliegtuig van het type JSF (Joint Strike Fighter) aanschaffen.* Dit is een probleem dat voor kan komen bij meerdere proefpersonen. Toch kan er niets aan veranderd worden, omdat het belangrijk is dat van een stelling de positief en negatief geframede variant zo veel mogelijk op elkaar lijken, zodat het verschil in antwoorden alleen daaraan te wijten kan zijn.

4.3 Procedure

Het experiment is tussen proefpersonen afgenomen. Iedere respondent heeft één versie van het KiesKompas gekregen om te beoordelen, de vragenlijst voor het meten van de attitudesterkte en twee keer de attitudevragenlijst. Van het afvalreinigingsbedrijf, het ziekenhuis, de Lions club, de Rotary club en de Alfred Mozer Stichting heb ik een lijst met mailadressen gekregen van hoogopgeleide personen die ik mag benaderen. De eerste vijf personen op de lijst van het afvalreinigingsbedrijf heb ik versie 1 van het KiesKompas gemaild, dit heb ik ook gedaan bij de eerste vijf mensen op de lijst van het ziekenhuis, de Lions Club en de Rotary Club. De volgende vijf mensen op die lijsten heb ik versie 2 gestuurd enz. Bij de Alfred Mozer Stichting werken veel minder mensen dan bij bijvoorbeeld het afvalreinigingsbedrijf, vandaar dat daar de eerste twee mensen op de lijst versie 1 hebben gekregen, de volgende twee versie 2 enz. Op deze manier is de vragenlijst random naar verschillende personen verstuurd, het sneeuwbaaleffect is voorkomen. Uiteindelijk moest elke versie van het KiesKompas ingevuld zijn door tenminste dertig respondenten.

Alle personen heb ik een mail gestuurd met daarin de vraag of ze mee willen werken aan het onderzoek, een korte uitleg en de link naar de online enquête. Vervolgens konden personen naar de vragenlijst gaan. De vragenlijst begon met enkele algemene vragen, daarna volgden de politieke vragen. Dit is gedaan om niet meteen met de deur in huis te vallen bij respondenten. Eerst beantwoordden respondenten de vragenlijst voor het meten van de attitude, gevolgd door de vragenlijst voor het meten van de attitudesterkte, een versie van het KiesKompas en nogmaals de vragenlijst voor het meten van de attitude. Voor deze volgorde is gekozen zodat de meeste tijd tussen de twee vragenlijsten voor het meten van de attitude zit. Tot slot beantwoordden respondenten nog één keer de vraag voor het meten van de stemintentie. Aan het eind zijn de respondenten hartelijk bedankt voor hun deelname. De gehele procedure nam ongeveer 15 minuten in beslag, geen van de respondenten heeft er een vergoeding voor gekregen. In bijlage 3 staan de vier versies van de online vragenlijsten met de introductietekst die mensen via de mail ontvingen.

5. Resultaten

De online vragenlijst is ingevuld door 134 respondenten dat is voldoende om te onderzoeken of er effecten van valence framing en/of nieuwsframing optreden op de antwoorden en attitudes van gebruikers van *Voting Advice Applications*. In bijlage 4 staan van elke versie van het KiesKompas twee ingevulde voorbeelden. Na de afname zijn de antwoorden van respondenten op vragen ingevoerd in het statistische analyseprogramma SPSS 18.0. Alle stellingen zijn positief geformuleerd, sommige antwoorden zijn daardoor omgepoold, zodat antwoorden hetzelfde betekenen. Het antwoord 'helemaal mee eens' heeft het cijfer 5 gekregen, 'mee eens' 4, 'neutraal' 3, 'mee oneens' 2, 'helemaal mee oneens' 1 en 'geen mening' is gecodeerd als missing (99), omdat dat geen relevant antwoord is voor dit onderzoek. In bijlage 5 staat per versie welke antwoorden op stellingen zijn omgecodeerd. De antwoorden op de stellingen van de vragenlijst voor het meten van de attitudesterkte zijn niet omgecodeerd, omdat door het toevoegen van 'al dan niet' het niet uitmaakt of stellingen positief of negatief geframed zijn

In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken. Eerst is een randomisatiecontrole van de demografische gegevens uitgevoerd, gevolgd door toetsen om te onderzoeken of in VAAs effecten van valence framing en/of nieuwsframing op de antwoorden en attitudes van respondenten optreden. Daarna is bestudeerd of de attitudesterkte van respondenten een verklaring is voor het al dan niet optreden van valence framing- en/of nieuwsframing effecten en hoe rechtse, linkse, conservatieve en progressieve respondenten rechtse, linkse, conservatieve en progressieve stellingen hebben beantwoord. Tot slot is getoetst of de stemintentie van respondenten beïnvloed is door valence framing en/of nieuwsframing. Bij alle toetsen is een significantieniveau gehanteerd van 5%. Voordat de toetsen zijn uitgevoerd is gecontroleerd of er sprake is van invoerfouten in de datafile, om te voorkomen dat resultaten te wijten zijn aan invoerfouten. De gehele datafile is daarom gecontroleerd.

5.1 Randomisatiecontrole demografische gegevens

De eerste toets in SPSS is uitgevoerd om te controleren of proefpersonen over de vier versies van het KiesKompas gelijk verdeeld zijn. De verdeling van proefpersonen is gecontroleerd op basis van de demografische gegevens: geslacht, leeftijd, hoogst afgeronde opleiding, kennis van politiek, interesse in politiek en stemintentie. Met de chi-kwadraattoets is vastgesteld of het geslacht, de leeftijd en de hoogst afgeronde opleiding van respondenten gelijk verdeeld zijn over de vier versies. Uit de resultaten blijkt dat er geen significante verschillen zijn. Opmerkelijk is wel dat er 90 mannen aan het onderzoek hebben meegedaan tegenover 44 vrouwen. Dit komt waarschijnlijk doordat de vragenlijst het meest is ingevuld door leden van de Rotary club of Lions club, waarvan alleen mannen lid zijn. Daarnaast hebben voornamelijk ouderen aan het onderzoek deelgenomen, 65 respondenten zijn 51 jaar of ouder. Dit komt vermoedelijk ook doordat de enquête het meest is ingevuld door leden van service clubs (Lions en Rotary), welke bijna allemaal boven de 50 jaar zijn. Daarnaast is het gemiddelde opleidingsniveau hoger beroepsonderwijs, geconcludeerd kan worden dat voornamelijk de doelgroep aan het onderzoek heeft deelgenomen.

Met een Anova is vastgesteld of respondenten gelijk zijn verdeeld over de vier versies van het KiesKompas met betrekking tot kennis en interesse in politiek en stemintentie. Uit de toetsen voor kennis en interesse in politiek blijken geen significante verschillen. Maar bij stemintentie treedt wel één significant verschil op, zowel bij de eerste stemintentie aan het begin van de vragenlijst ($F=10,84$ $df=3$; $p=0,035$) als bij de stemintentie op het eind ($F=10,43$ $df=3$; $p=0,033$), respondenten uit verschillende versies hebben verschillend geantwoord op de vraag hoe groot ze de kans achten dat ze op PVV stemmen. Met een Post Hoc Test is getoetst of er een specifieke groep aan te wijzen is die het verschil veroorzaakt. Dit is zowel bij de eerste als tweede stemintentie niet het geval. Op basis van deze controle kan geconcludeerd worden dat respondenten redelijk gelijk verdeeld zijn over de vier versies van het KiesKompas. Hieronder staat eerst beschreven wat de hoofdeffecten van

nieuwsframing en valence framing op de antwoorden van respondenten zijn, daarna is bestudeerd of er interactie-effecten optreden van valence framing en nieuwsframing op de antwoorden van respondenten.

5.2 Het effect van valence framing op de antwoorden van respondenten

In deze paragraaf is getoetst wat het effect is van het positief of negatief framen van stellingen op de antwoorden van respondenten. Om te onderzoeken of er een hoofdeffect optreedt van valence framing op de antwoorden van respondenten is een nieuwe variabele gecreëerd. Hierbij zijn versies 1 en 3 samengevoegd, omdat daarin de stellingen geframed zijn zoals ze ook in het originele KiesKompas zijn geframed. Versies 2 en 4 zijn ook samengevoegd, omdat de stellingen daarin gemanipuleerd zijn, anders geframed dan in het originele KiesKompas. Stellingen die in het originele KiesKompas positief zijn geframed, zijn negatief geframed en andersom.

Uit de bureau-analyse is gebleken dat het soms lastig te bepalen is of een stelling positief of negatief geframed is. In eerder onderzoek naar valence framing van o.a. Kamoen en Holleman is bepaald of een stelling positief of negatief is door het te koppelen aan de linguïstische vorm (duidelijk-onduidelijk) of aan de semantische vorm (toelaten-verbieden). Maar bij de stellingen van KiesKompas was dit soms lastig, omdat bij het anders framen ook rekening gehouden moet worden met de politieke discussie over een stelling. Bijvoorbeeld de stelling: *de hoogte van de gevangenisstraffen moet omhoog*, de tegenhanger van omhoog in de politieke discussie is gelijk blijven, daarom is gesteld dat gelijk blijven negatief is. Maar eigenlijk is dat onderscheid niet zo stellig te maken. Daarnaast is de gehele stelling: *De bio-industrie moet worden verboden*, positief voor personen die tegen de bio-industrie zijn. Maar verbieden is negatief, vandaar dat gesteld is dat de stelling negatief geframed is. Het is dus niet gemakkelijk te bepalen of een stelling positief of negatief geframed is, daarom is ook gebruik gemaakt van de schaling van KiesKompas als aanvulling om beter te kunnen bepalen hoe respondenten stellingen beantwoorden.

Op basis van de schaling van KiesKompas is bepaald of een stelling links, rechts, conservatief of progressief is en op basis van de *propensity to vote* is bepaald of een respondent links, rechts, conservatief of progressief is, zodoende kon bestudeerd worden of er een relatie is tussen de antwoorden van respondenten op een stelling en hun politieke voorkeur. In de gemanipuleerde versie van KiesKompas zijn stellingen die volgens de schaling van KiesKompas links geschaald zijn, rechts geschaald en andersom en stellingen die conservatief zijn, zijn progressief geschaald en andersom. Met de nieuwe variabele is een onafhankelijke t-toets uitgevoerd op alle stellingen. In tabel 6 staan de gemiddelden en standaarddeviaties van de antwoorden van respondenten op de nieuwe variabele. Hierbij zijn de antwoorden op negatief geframede stellingen omgepooled, zodat antwoorden hetzelfde betekenen.

Tabel 6. Gemiddelden en standaarddeviaties van de antwoorden van respondenten op de stellingen bij valence framing

	Origineel	Gemanipuleerd	T	Df	P
1. Iedereen mag in het openbaar zeggen wat hij wil/ mag niet alles zeggen	2,7 (1,04) positief/ progressief	2,7 (1,06) negatief/ conservatief	-0,06	131	0,95
2. Softdrugs legaliseren/ verbieden	3,1 (1,19) positief/ progressief	3,4 (1,08) negatief/ conservatief	-1,98	132	0,05
3. Hoogte gevangenisstraffen verhogen/ gelijk blijven	3,5 (1,07) positief/ conservatief	3,6 (0,95) negatief/ progressief	-0,62	128	0,54
4. Maximum snelheid verhogen/ gelijk blijven	3,0 (1,36) positief/ rechts	3,3 (1,06) negatief/ links	-1,70	124,49	0,09
5. Betalen per gereden kilometer/ niet betalen per gereden kilometer	3,2 (1,23) positief/ links	3,0 (1,33) negatief/ rechts	0,89	129	0,37

6. Kerncentrales toestaan/ verbieden	2,7 (1,29) positief/ conservatief	2,8 (1,25) negatief/ progressief	-0,43	129	0,67
7. Bio-industrie verbieden/ toestaan	2,8 (1,04) negatief/ progressief	2,8 (0,98) positief/ conservatief	0,04	128	0,97
8. Meldpunt Oost-Europeanen opheffen/ blijven bestaan	1,9 (1,02) negatief/ conservatief	2,0 (1,13) positief/ progressief	-0,74	127	0,46
9. Begrotingstekort voor 2015 wegwerken/ niet voor 2015 wegwerken	2,9 (0,92) positief/ rechts	3,1 (1,06) negatief/ links	-0,97	127	0,33
10. Ouderen mogen eind aan leven maken/ ouderen mogen geen eind aan leven maken	3,8 (1,06) positief/ progressief	3,5 (1,28) negatief/ conservatief	1,52	127,36	0,13
11. Meer betalen ziektekostenverzekering/ evenveel blijven betalen	3,0 (1,23) positief/ links	3,0 (1,15) negatief/ rechts	0,22	131	0,83
12. Persoonsgebonden budget moet gelijk blijven/ verkleinen	3,4 (0,90) positief/ links	3,6 (0,91) negatief/ rechts	-1,23	125	0,22
13. Basispakket zorgverzekeringen verkleinen/ gelijk blijven	3,3 (1,04) negatief/ rechts	3,7 (0,79) positief/ links	-1,99	117,50	,049
14. Basisbeurs master afschaffen/ handhaven	3,8 (0,88) negatief/ rechts	3,6 (0,81) positief/ links	1,44	125	0,15
15. Homoseksuele leraren ontslaan/ niet ontslaan	4,3 (0,88) negatief/ conservatief	3,7 (1,26) positief/ progressief	3,13	116,24	,002
16. Bonussen extra belasten/ niet extra belasten	2,3 (1,25) negatief/ links	2,0 (1,08) positief/ rechts	1,50	127	0,14
17. Belastingen hoogste inkomens verhogen/ gelijk blijven	3,1 (1,33) positief / links	3,0 (1,17) negatief/ rechts	0,43	128	0,67
18. Kinderbijslag afhankelijk van gezinsinkomen/ onafhankelijke	2,3 (1,09) negatief/ links	3,0 (1,16) positief/ rechts	-3,61	128,74	<,001
19. AOW-leeftijd handhaven op 65 jaar/ omhoog	3,1 (1,22) negatief/ links	3,2 (1,19) positief/ rechts	-0,48	128	0,63
20. Werknemers ontslaan makkelijker maken/ niet makkelijker	2,9 (1,08) positief/ rechts	3,0 (1,14) negatief/ links	-0,32	128	0,75
21. WW-uitkering verkorten/ gelijk blijven	3,0 (1,10) negatief/ rechts	3,3 (1,02) positief/ links	-1,22	123	0,23
22. Hypotheekrenteaftrek onaangetast blijven/ beperkt worden	2,9 (1,28) positief/ rechts	2,9 (1,24) negatief/ links	0,22	127	0,83
23. Inkomensgrens huurwoningen verhogen/ gelijk blijven	2,8 (0,94) positief/ progressief	2,7 (0,81) negatief/ conservatief	0,45	123	0,66
24. Laaggeschoolde immigranten toelaten/ niet toelaten	2,7 (1,08) positief/ progressief	2,7 (1,05) negatief/ conservatief	0,06	127	0,96

25. Uitgeprocedeerde asielzoekers zo snel mogelijk uitzetten/ niet zo snel mogelijk	2,4 (1,00) negatief/ conservatief	2,3 (1,16) positief/ progressief	0,19	129	0,85
26. Een JSF aanschaffen/ geen JSF aanschaffen	2,2 (1,12) positief/ rechts	2,5 (1,07) negatief/ links	-1,93	124	0,06
27. Bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking / niet bezuinigen	3,0 (1,15) negatief/ rechts	2,7 (0,93) positief/ links	1,80	128	0,07
28. Turkije mag niet lid van EU worden/ wel lid	2,8 (1,08) negatief/ conservatief	2,7 (0,93) positief/ progressief	0,99	125	0,32
29. Bezuinigen op kunst en cultuur mag/ mag niet	2,9 (1,08) negatief/ rechts	2,8 (0,94) positief/ links	0,67	128	0,51
30. Bezuinigen op publieke televisienetten / niet bezuinigen	2,8 (0,98) negatief/ rechts	2,7 (0,87) positief/ links	0,58	124	0,57

* **Dikgedrukt** = significant

Uit de resultaten van de toets in tabel 7 blijkt dat er bij drie stellingen (stellingen 13, 15 en 18) significante verschillen optreden. De antwoorden van respondenten op de versie waarin valence framing hetzelfde is als in het originele KiesKompas verschillen significant van de antwoorden van respondenten op de versie waarin valence framing is gemanipuleerd. Stelling 13 over het wel of niet verkleinen van het basispakket van zorgverzekeringen is in het originele KiesKompas negatief geframed (verkleinen). Respondenten zijn het daar minder mee eens, ze hebben meer 'nee' geantwoord dan op de positief geframede stelling (gelijk blijven basispakket) ($t(117,50) = -1,99, p = .049$). Hetzelfde geldt voor stelling 18, die is ook negatief geframed in het originele KiesKompas: *De kinderbijslag moet afhankelijk van het gezinsinkomen bepaald worden, omdat ergens van afhankelijk zijn negatief is, mensen willen het liefst zo veel mogelijk vrij zijn*. Met de negatief geframede stelling zijn respondenten het minder eens dan met de positief geframede stelling: *De kinderbijslag moet onafhankelijk van het gezinsinkomen bepaald worden* ($t(128,74) = -3,61, p < .001$). In het originele KiesKompas is stelling 15, over het ontslaan van homoseksuele leraren op religieuze scholen, net als stellingen 13 en 18 negatief geframed, omdat iemand ontslaan een negatieve gebeurtenis is. Maar respondenten zijn het met deze stelling meer eens dan met de positief geframede stelling (niet ontslaan) ($t(116,24) = 3,13, p = .002$).

De significant andere antwoorden die respondenten hebben gegeven op de positieve en negatieve varianten van stelling 15 voldoen aan de verwachting: respondenten zijn het minder eens met de negatief geframede stellingen, waardoor hun houding positiever is over het in dienst houden van homoseksuele leraren positiever is. Maar bij stellingen 13 en 18 is het effect omgekeerd. Als niet naar valence framing wordt gekeken maar naar de schaling van KiesKompas dan treden de significant andere antwoorden van respondenten in drie verschillende richtingen op: bij stelling 13 zijn respondenten het meer eens met de linkse variant dan de rechtse, terwijl ze bij stelling 18 het meer eens zijn met de rechtse variant en bij stelling 15 met de conservatieve.

Naast het effect van valence framing op de antwoorden van respondenten is ook bestudeerd of dit effect samenhangt met de antwoorden van linkse en niet linkse respondenten op linkse stellingen, rechtse en niet rechtse respondenten op rechtse stellingen enz. Dit is relevant om te onderzoeken omdat het hierbij niet alleen gaat over respondenten die het meer of minder eens zijn met positief of negatief geframede stellingen. Maar ook over de politieke voorkeur van respondenten respondenten die rechts zijn zullen het sneller eens zijn met een stelling die ook rechts is dan respondenten die niet rechts zijn. Hetzelfde geldt voor linkse en niet linkse, conservatieve en niet conservatieve en progressieve en niet progressieve respondenten en hun antwoorden op rechtse, conservatieve en progressieve stellingen. Er is dus getoetst of de politieke voorkeur

van respondenten samenhangt met valence framing. Dit is gedaan door respondenten in te delen in: links, rechts, progressief of conservatief op basis van de *propensity to vote*. Om respondenten in te delen in rechts, links, progressief of conservatief zijn eerst de tien politieke partijen (die genoemd staan bij de *propensity to vote*) op basis van het politieke landschap van KiesKompas (2010) ingedeeld in: rechts, links, conservatief of progressief. Het politieke landschap staat in bijlage 6, hieruit blijkt dat alleen de VVD rechts is, SP en PvdA zijn links, D66 en GroenLinks zijn progressief en PVV, SGP en CDA zijn conservatief. De ChristenUnie en de Partij voor de Dieren zijn buiten beschouwing gelaten, omdat deze niet duidelijk in te delen zijn in een politieke stroming (links, rechts, conservatief of progressief). Per politieke stroming zijn de partijen samengenomen. Respondenten moesten op één partij van een stroming hoger gescoord hebben dan een 7: 'Grote kans dat ik op de betreffende partij stem' bij de eerste *propensity to vote* willen ze bijvoorbeeld gecategoriseerd worden als links. Hierbij is alleen de eerste *propensity to vote* bestudeerd, omdat er nauwelijks verschillen zijn met de stemintentie van respondenten bij de tweede *propensity to vote*. Voor 7 is gekozen omdat met lagere cijfers respondenten vaak zowel links als rechts of zowel progressief als conservatief zijn. Ondanks dat gekozen is voor 7 zijn sommige respondenten nog steeds zowel rechts als links, progressief als conservatief of juist geen van beide. De antwoorden van respondenten die beiden of geen van beiden zijn, zijn omgecodeerd als missing. Daarmee kan namelijk geen onderscheid gemaakt worden tussen bijvoorbeeld linkse en niet linkse respondenten en dus niet onderzocht worden hoe linkse en niet linkse respondenten linkse stellingen hebben beantwoord. Let wel, de indeling van respondenten in links, rechts, conservatief of progressief is tamelijk discutabel. In de eerste plaats omdat dit onderzoek niet is uitgevoerd door een politicoloog. Ten tweede omdat de indeling alleen gebaseerd is op de antwoorden van respondenten op de *propensity to vote*. Dit is een simplificatie die geen recht doet aan de complexiteit om mensen in te delen, de vraag is zelfs of dat wel mogelijk is. Met een univariate analyse is getoetst of er interactie-effecten voorkomen. De gemiddelden en standaarddeviaties van antwoorden van respondenten op de stellingen waarbij interactie-effecten optreden staan in tabel 7.

Tabel 7. Gemiddelden en standaarddeviaties van de antwoorden van respondenten op de stellingen waarbij een interactie-effect plaatsvindt tussen valence framing en de schaling van KiesKompas

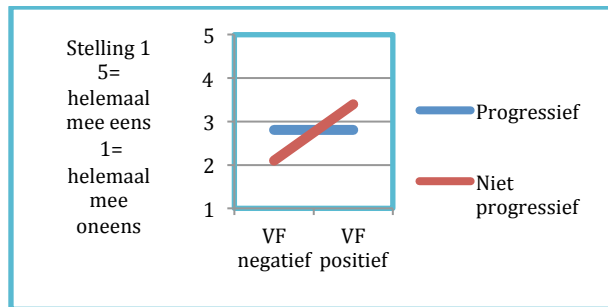
	Origineel	Gemanipuleerd	F	Df	P
1. Iedereen mag in het openbaar zeggen wat hij wil (progressief)/ mag niet alles zeggen	2,8 (0,94) progressief (N=24) 3,4 (1,21) niet progressief (N=11)	2,8 (1,00) progressief (N=28) 2,1 (0,99) niet progressief (N=8)	-5,07	1	,028
16. Bonussen extra belasten (links)/ niet extra belasten	1,8 (0,91) links (N= 20) 3,1 (1,38) niet links (N=23)	1,9 (1,17) links (N=17) 1,9 (1,07) niet links (N=28)	6,69	1	,011
18. Kinderbijslag afhankelijk van gezinsinkomen (links)/ onafhankelijke	1,7 (0,80) links (N=20) 2,8 (1,24) niet links (N=23)	3,2 (1,42) links (N=29) 2,9 (1,06) niet links (N=28)	8,05	1	,006
28. Turkije mag niet lid van EU worden (conservatief)/ wel lid	3,3 (1,16) conservatief (N=10) 2,7 (0,10) niet conservatief (N=20)	1,9 (0,64) conservatief (N=8) 3,0 (0,85) niet conservatief (N=27)	12,49	1	,001

* **Dikgedrukt** = significant

Zoals uit tabel 7 blijkt, treedt er bij vier van de dertig stellingen een interactie-effect op. Bij stelling 1 treedt er geen framingeffect op bij progressieve respondenten, maar wel bij niet progressieve respondenten. Met stelling 1 over het wel of niet alles mogen zeggen in het openbaar, zijn niet progressieve respondenten het meer eens als valence framing positief is (wel alles zeggen) dan dat valence framing negatief is (niet alles

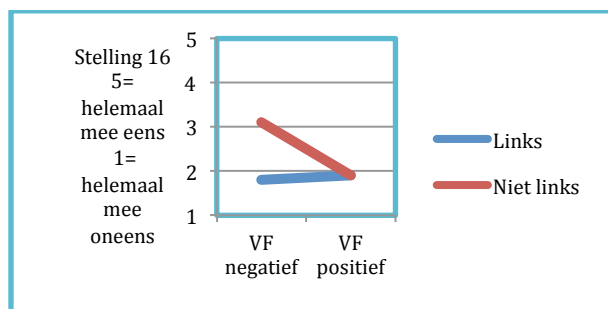
zeggen), dit blijkt ook uit grafiek 1. De antwoorden van niet progressieve respondenten op de contrastieve formulering van de stelling verschillen dus.

Grafiek 1. Interactie-effect valence framing en respondenten die wel of niet progressief zijn bij stelling 1 over vrijheid van meningsuiting

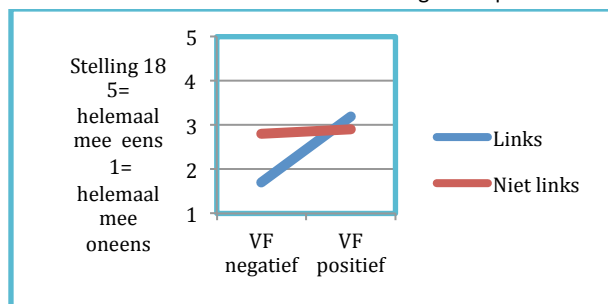
Bij stellingen 16 en 18 treedt een interactie-effect op tussen valence framing en linkse en niet linkse respondenten. Stelling 16 is als volgt negatief geframed: *Bonussen bij banken en bedrijven moeten extra worden belast*, omdat belastingen/extra betalen in het algemeen negatief is. Met de negatief geframede stelling zijn niet linkse respondenten het meer eens dan linkse respondenten. Dit is ook op te maken uit grafiek 2, niet linkse respondenten zijn dus beïnvloed door valence framing in tegenstelling tot linkse respondenten.

Grafiek 2. Interactie-effect valence framing en respondenten die wel of niet links zijn bij stelling 16 over het extra belastingen van bonussen

Het interactie-effect bij stelling 18 is weergegeven in grafiek 3. Er treedt geen framingeffect op bij niet linkse respondenten, maar wel bij linkse respondenten. Linkse respondenten zijn het veel minder eens met de stelling kinderbijslag afhankelijk van het gezinsinkomen bepalen (negatief geframed). De antwoorden van linkse respondenten op contrastieve vraagformulering van stelling 18 zijn dus niet gelijk, van grafiek 3 is dit ook af te lezen.

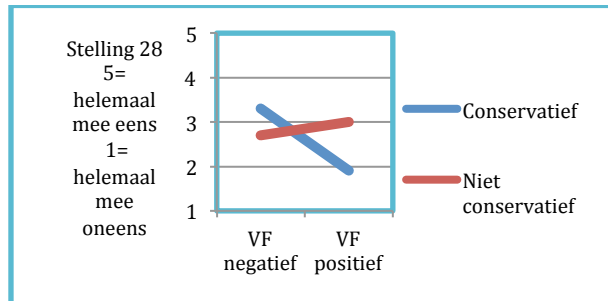
Grafiek 3. Interactie-effect valence framing en respondenten die wel of niet links zijn bij stelling 18 over de kinderbijslag

Het laatste interactie-effect treedt op bij stelling 28 over het wel of niet toetreden van Turkije tot de EU. Als de stelling negatief geframed is (niet toelaten, omdat het negatief is als je ergens niet naar binnen mag/komt) dan

zijn conservatieve respondenten het er meer mee eens dan niet conservatieve respondenten. Als de stelling positief geframed is, is het effect omgekeerd. Conservatieve respondenten zijn dus beïnvloed door valence framing, er treedt een framingeffect op. Dit is ook af te lezen van grafiek 4.

Grafiek 4. Interactie-effect valence framing en respondenten die wel of niet conservatief zijn bij stelling 28 over het toetreden van Turkije tot de EU

Als de interactie-effecten gezamenlijk worden bestudeerd moet gesteld worden dat daaruit geen eenduidige richting voor het interactie-effect vastgesteld kan worden. Bij stelling 1 zijn progressieve respondenten weinig tot niet beïnvloed door valence framing, hetzelfde geldt voor linkse respondenten bij stelling 16. Maar bij stellingen 18 en 24 zijn juist niet linkse en niet conservatieve respondenten weinig tot niet beïnvloed door valence framing. Daarbij zijn niet progressieve en linkse respondenten het meer eens met stelling 1 over vrijheid van meningsuiting en stelling 18 over kinderbijslag als valence framing positief is. Terwijl niet linkse respondenten het met stelling 16 over bonussen extra belasten meer eens zijn als valence framing negatief is, hetzelfde geldt voor conservatieve respondenten en hun antwoord op stelling 28 over Turkije als lid van de EU.

5.3 Het effect van nieuwsframing op de antwoorden van respondenten

Met nieuwsframing is onderzocht of de antwoorden van respondenten verschillen als een stelling vanuit verschillende invalshoeken wordt benaderd, ofwel als een stelling onder verschillende (politieke) thema's staat. Om te onderzoeken of er een hoofdeffect optreedt van nieuwsframing op de antwoorden van respondenten is net als bij valence framing een nieuwe variabele gecreëerd. Versies 1 en 2 zijn samengevoegd, omdat daarin stellingen onder dezelfde invalshoek/hetzelfde thema staan als in het originele KiesKompas. Versies 3 en 4 zijn ook samengevoegd, omdat daarin stellingen, indien mogelijk, onder een ander(e) invalshoek/thema staan. Met de nieuwe variabele is een onafhankelijke t-toets uitgevoerd op de stellingen die volgens de bureau-analyse ook vanuit een andere invalshoek benaderd kunnen worden. In tabel 8 staan de gemiddelden en standaarddeviaties van de antwoorden van respondenten op de nieuwe variabele.

Tabel 8. Gemiddelden en standaarddeviaties van de antwoorden van respondenten op stellingen die vanuit een andere invalshoek benaderd kunnen worden.

	Origineel	Gemanipuleerd	T	Df	P
1. Iedereen mag in het openbaar zeggen wat hij wil/ mag niet alles zeggen	2,7 (1,01) veiligheid	2,8 (1,08) bestuur	-0,62	131	0,54
2. Softdrugs legaliseren/ verbieden	3,2 (1,21) veiligheid	3,3 (1,09) bestuur	-0,15	132	0,88
3. Hoogte gevangenisstraffen verhogen/ gelijk blijven	3,4 (1,13) veiligheid	3,7 (0,88) bestuur	-1,49	112,46	0,14
4. Maximum snelheid verhogen/ gelijk blijven	3,3 (1,12) milieu	2,9 (1,30) veiligheid	1,92	132	0,06
6. Kerncentrales toestaan/ verbieden	2,9 (1,37) milieu	2,6 (1,14) veiligheid	1,68	129	0,10
8. Meldpunt Oost-Europeanen opheffen/	1,8 (0,93)	2,0 (1,19)	-1,27	127	0,21

blijven bestaan	bestuur	immigratie en integratie			
11. Meer betalen ziektekostenverzekering/ evenveel blijven betalen	3,3 (1,11) zorg	2,8 (1,21) inkomen	2,32	131	,022
12. Persoonsgebonden budget moet gelijk blijven/ verkleinen	3,5 (0,81) zorg	3,5 (0,99) inkomen	0,15	125	0,88
14. Basisbeurs master afschaffen/ handhaven	3,9 (0,75) onderwijs	3,6 (0,91) inkomen	1,99	123,57	,049
16. Bonussen extra belasten/ niet extra belasten	2,2 (1,10) inkomen	2,0 (1,24) werk	0,66	127	0,51
18. Kinderbijslag afhankelijk van gezinsinkomen/ onafhankelijke	2,6 (1,12) inkomen	2,7 (1,22) zorg	-0,62	129	0,54
19. AOW-leeftijd handhaven op 65 jaar/ omhoog	3,3 (1,20) werk	3,1 (1,21) bestuur	0,77	128	0,44
21. WW-uitkering verkorten/ gelijk blijven	3,2 (1,11) werk	3,1 (1,03) inkomen	0,79	123	0,43
23. Inkomensgrens huurwoningen verhogen/ gelijk blijven	2,8 (0,83) wonen	2,6 (0,91) inkomen	1,02	123	0,31
24. Laaggeschoolde immigranten toelaten/ niet toelaten	2,9 (1,05) immigratie en integratie	2,5 (1,06) onderwijs	1,90	127	0,06
26. Een JSF aanschaffen/ geen JSF aanschaffen	2,5 (1,15) buitenlands beleid	2,2 (1,06) veiligheid	1,45	124	0,15

* **Dikgedrukt** = significant

Uit de toets blijkt dat respondenten op twee van de zestien stellingen significant andere antwoorden hebben gegeven als die vanuit verschillende invalshoeken wordt benaderd. Als stelling 11 over het wel of niet meer betalen voor de ziektekostenverzekering onder het thema 'zorg' staat, zijn respondenten het er meer mee eens dan dat de stelling onder het thema 'inkomen' staat ($t(131) = 2,32, p = .022$). En als stelling 14 over het wel of niet afschaffen van de basisbeurs voor de master onder het thema 'onderwijs' staat, zijn respondenten het er ook meer mee eens dan dat de stelling onder het thema 'inkomen' staat ($t(123,5) = 1,99, p = .049$). Opvallend is dat respondenten het met beide stellingen minder eens zijn als ze onder het thema 'inkomen' staan. Dit kan komen doordat het in beide gevallen leidt tot inkomensverlies voor de respondenten. Met stelling 18 over de kinderbijslag, stelling 21 over de WW-uitkering en stelling 23 over de inkomensgrens bij huurwoningen zijn respondenten het ook minder eens als ze onder het thema 'inkomen' staan dan onder een ander thema, deze verschillen zijn echter niet significant. Maar met stelling 16 over het extra belasten van de bonussen zijn respondenten het juist meer eens als die onder het thema 'inkomen' staat dan onder het thema 'werk'. Dit verschil is niet significant, maar daardoor is inkomensverlies geen verklaring voor de significant negatievere antwoorden van respondent op stellingen 11 en 14 als ze onder het thema 'inkomen' staan.

5.4 Interactie-effect valence framing en nieuwsframing op de antwoorden van respondenten

Met een univariate analyse is vervolgens getoetst of er een interactie-effect van de nieuwe variabelen (valence framing en nieuwsframing) op de antwoorden van respondenten optreedt, omdat interactie-effecten de hoofdeffecten ondermijnen. De toets is alleen uitgevoerd op de stellingen die vanuit verschillende invalshoeken benaderd kunnen worden, omdat alleen daarbij een gecombineerd effect op kan treden. Uit de resultaten blijkt dat er geen interactie-effecten optreden. De hoofdeffecten die zijn gevonden in de bovenstaande twee paragrafen houden dus stand.

5.5 Het effect valence framing en/of nieuwsframing op de attitudes van respondenten

Met een gepaarde t-toets is getoetst of er een effect is van valence framing en/of nieuwsframing op de attitudes van respondenten. De verwachting hierbij is dat er minder effecten worden gevonden dan op de antwoorden van respondenten. Met de attitudevragenlijst aan het begin is de algemene attitude van respondenten over onderwerpen van stellingen bepaald. De antwoorden van respondenten op deze vragenlijst zijn vergeleken met de antwoorden van respondenten op de tweede attitudevragenlijst aan het eind. Als respondenten significant verschillende antwoorden geven op de twee attitudemetingen kan dat komen doordat de attitude van respondenten beïnvloed is door valence framing en/of nieuwsframing. In tabel 9 staan de gemiddelden en standaarddeviaties van de antwoorden van respondenten op de twee attitudemetingen.

Tabel 9. Gemiddelden en standaarddeviaties van de antwoorden van respondenten op de twee attitudemetingen

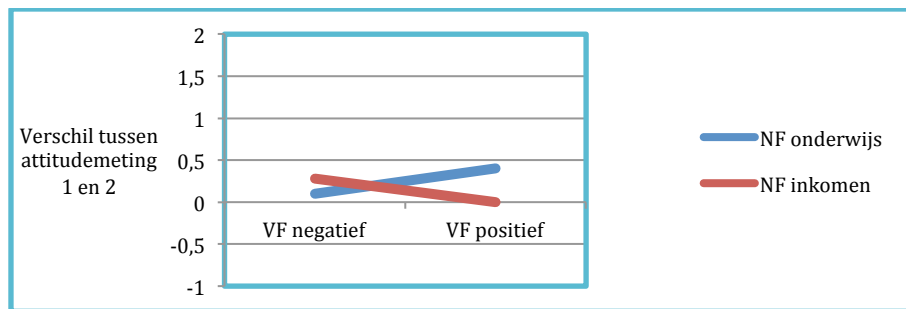
Onderwerpen stellingen	Attitudemeting 1	Attitudemeting 2	T	Df	P
1. Legaliseren softdrugs (positief/ progressief)	3,0 (1,20)	3,1 (1,12)	-1,49	125	0,14
2. Bio-industrie verbieden (negatief/ progressief)	3,0 (1,05)	3,0 (1,04)	0,51	123	0,61
3. Euthanasie toestaan (positief/ progressief)	4,0 (0,96)	4,1 (0,91)	-0,82	126	0,42
4. Basisbeurs master behouden (positief/ links)	3,8 (0,76)	3,7 (0,79)	3,05	123	,003
5. Bonussen extra belasten (negatief/ links)	2,3 (1,08)	2,2 (1,13)	0,94	123	0,35
6. AOW-leeftijd verhogen (positief/ rechts)	3,3 (1,13)	3,2 (1,18)	1,38	124	0,17
7. Hypotheekrenteaftrek behouden (positief/ rechts)	3,1 (1,25)	3,1 (1,23)	-1,38	123	0,17
8. Bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking (negatief/ rechts)	3,1 (1,22)	2,9 (1,14)	2,22	125	,029
9. Laaggeschoolde immigranten toestaan (positief/ progressief)	2,5 (0,96)	2,6 (0,99)	-1,49	122	0,14
10. Verminderen publieke tv zenders (negatief/ rechts)	3,1 (1,04)	3,0 (0,96)	1,49	121	0,14

* Dikgedrukt = significant

Zoals blijkt uit tabel 9 treedt bij twee stellingen een significant verschil op tussen de eerste attitudemeting en de tweede attitudemeting. Met stelling 4 over het wel of niet afschaffen van de basisbeurs voor de master zijn respondenten het bij de eerste attitudemeting significant meer eens dan bij de tweede attitudemeting ($t(123) = 3,05, p = .003$). Met stelling 8 over wel of niet bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking zijn respondenten het bij de eerste attitudemeting ook meer eens dan bij de tweede attitudemeting ($t(125) = 2,22, p = .029$). Met een univariate analyse is onderzocht of de verschillen in antwoorden samenhangen met valence framing, nieuwsframing of een gecombineerd effect. Hiervoor is een nieuwe variabele gecreëerd voor beide stellingen, verschil tussen attitudemeting 1 en 2. Uit de toets blijkt dat bij stelling 4 een interactie-effect optreedt ($F=8,14, df=1; p=.005$). Als de stelling positief is geframed: *De basisbeurs voor de master met gehandhaafd worden* en de stelling staat onder het thema 'onderwijs' dan zijn respondenten het minder eens met de stelling dan dat de stelling negatief is geframed: *De basisbeurs voor de master moet afgeschaft worden*. Als de stelling onder het thema 'inkomen' staat treedt het tegenovergestelde effect op, dit is ook op te maken uit grafiek 5. Bij stelling 8 is het verschil tussen attitudemeting 1 en 2 niet afhankelijk van valence framing en/of nieuwsframing. Doordat

er slechts één interactie-effect optreedt kan gesteld worden dat nieuwsframing en valence framing ‘meer’ van invloed zijn op de antwoorden van respondenten dan op de attitudes.

Grafiek 5. Interactie-effect tussen valence framing en nieuwsframing bij het verschil in attitudemeting van stelling 4 over de basisbeurs voor de master

5.6 Attitudesterkte als verklaring voor valence framing en/of nieuwsframing

Onderzocht is of attitudesterkte een verklaring is voor valence framing en/of nieuwsframing bij VAAs. De attitudesterkte van respondenten is op vier manieren bepaald: attitudesterkte vragenlijst, kennis van politiek, interesse in politiek en hoogst afgeronde opleiding. Dit zijn vier aparte operationalisaties van attitudesterkte, waardoor niet verwacht wordt dat ze samenhangen. Met een correlatietest is dit getoetst, daaruit blijkt dat alleen kennis van politiek en interesse in politiek samenhangen. Respondenten scoren gemiddeld een 3,6 (sd=0,96) bij interesse in politiek en een 3,3 (sd= 0,95) bij kennis van politiek, deze scores hangen samen en hebben een correlatie van .80 (p=0.01). Met alle operationalisaties van attitudesterkte is apart getoetst of er een interactie-effect met valence framing of nieuwsframing plaatsvindt. Hiervoor zijn eerst nieuwe variabelen gecreëerd. De antwoorden van respondenten op de vragenlijst om hun attitudesterkte te meten over onderwerpen van stellingen zijn omgecodeerd. Onderwerpen die respondenten hebben aangevinkt als belangrijk zijn omgecodeerd als ‘sterke attitude’, in SPSS hebben deze het cijfer 1 gekregen. Onderwerpen die respondenten onbelangrijk vinden als ‘zwakke attitude’, in SPSS hebben deze het cijfer 0 gekregen en onderwerpen die respondenten hebben aangevinkt met neutraal als ‘missing’, omdat deze niet relevant zijn. Het gaat namelijk om het verschil in antwoorden op de tien stellingen tussen respondenten met een sterke en zwakke attitude. Van de drie andere variabelen om attitudesterkte te meten, zijn nieuwe variabelen gecreëerd door ze te splitsen op de mediaan. Respondenten die op de vragen: ‘ik weet veel van politiek’ en ‘ik ben geïnteresseerd in politiek’ hebben geantwoord met: 1 ‘helemaal mee oneens’ tot en met 3 ‘neutraal’, hebben een zwakke attitude (0) en respondenten die met 4 ‘mee eens’ of 5 ‘helemaal mee eens’ hebben geantwoord hebben een sterke attitude (1). En bij de vraag ‘hoogst afgeronde opleiding’ hebben alleen respondenten met een universitaire studie een sterke attitude (1). Met een univariate analyse is vervolgens per construct van attitudesterkte getoetst of attitudesterkte een verklaring is voor valence framing en/of nieuwsframing. Hieronder staan de resultaten van de toetsen beschreven, eerst voor valence framing, daarna voor nieuwsframing.

5.6.1 Attitudesterkte als verklaring voor valence framing

Hieronder is getoetst of de vier operationalisaties van attitudesterkte: opleiding, kennis van politiek, interesse in politiek en zwakke en sterke attitude bij het onderwerp van een stelling, samenhangen met valence framing en van invloed zijn op de antwoorden van respondenten. De eerst univariate analyse is uitgevoerd om te toetsen of er interactie-effecten plaatsvinden tussen valence framing en opleidingsniveau als indicator van attitudesterkte op de antwoorden van respondenten. In tabel 10 staan de significante resultaten van de toets.

Tabel 10. Interactie-effect tussen valence framing en opleidingsniveau als indicator van attitudesterkte

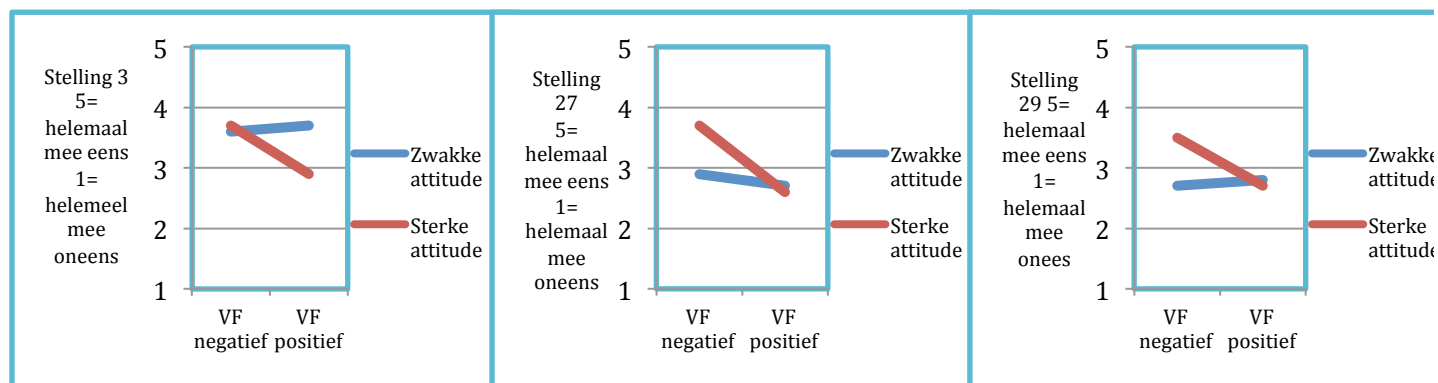
	Origineel	Gemanipuleerd	F	Df	P
3. Hoogte gevangenisstraffen	3,7 (0,99) positief/	3,6 (0,99) negatief/	5,55	1	,020

verhogen/ gelijk blijven	zwakke attitude (N=52) 2,9 (1,10) positief/ sterke attitude (N=14)	zwakke attitude (N=44) 3,7 (0,86) negatief/ sterke attitude (N=20)			
27. Bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking / niet bezuinigen	2,9 (1,13) negatief/ zwakke attitude (N=51) 3,7 (0,99) negatief/ sterke attitude (N=14)	2,7 (1,12) positief/ zwakke attitude (N=46) 2,6 (1,02) positief/ sterke attitude (N=19)	5,12	1	,025
29. Bezuinigen op kunst en cultuur mag/ mag niet	2,7 (1,00) negatief/ zwakke attitude (N=51) 3,5 (1,20) negatief/ sterke attitude (N=13)	2,8 (0,95) positief/ zwakke attitude (N=26) 2,7 (0,92) positief/ sterke attitude (N=20)	5,12	1	,025

* **Dikgedrukt** = significant

Bij stellingen 3, 27 en 29 treedt een interactie-effect op van valence framing en opleidingsniveau. Bij stelling 3 over het verhogen of gelijk blijven van de hoogte van de gevangenisstraffen treedt een framingeffect op bij respondenten met een sterke attitude. Respondenten met een sterke attitude zijn het minder eens met het verhogen van de hoogte van de gevangenisstraffen (positief geframed, omdat verhogen in het algemeen positief is) dan respondenten met een zwakke attitude. De antwoorden van respondenten met een sterke attitude op de contrastieve formulering van de stelling verschillen dus, terwijl er geen formuleringseffect optreedt bij respondenten met een zwakke attitude. Bij stellingen 17 en 29 treedt er ook geen framingeffect op bij respondenten met een zwakke attitude, maar bij respondenten met een sterke attitude wel. Als stellingen 17 en 29 over het wel of niet bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking en kunst en cultuur negatief geframed zijn (wel bezuinigen is negatief, omdat ergens op bezuinigen in het algemeen gezien wordt als iets negatiefs), is de houding van respondenten met een sterke attitude positiever. De mening van respondenten met een sterke attitude op de positief en negatief geframede stellingen kan dus niet omgekeerd weergegeven worden. Dit is ook af te lezen uit de onderstaande grafieken in grafiek 6.

Grafiek 6. Interactie-effecten tussen valence framing en opleidingsniveau als indicator van attitudesterkte

Vervolgens is met een univariate analyse getoetst of er interactie-effecten plaatsvinden van kennis als indicator van attitudesterkte en valence framing op de antwoorden van respondenten. De significante resultaten staan vermeld in tabel 11.

Tabel 11. Interactie-effect tussen valence framing en kennis als indicator van attitudesterkte

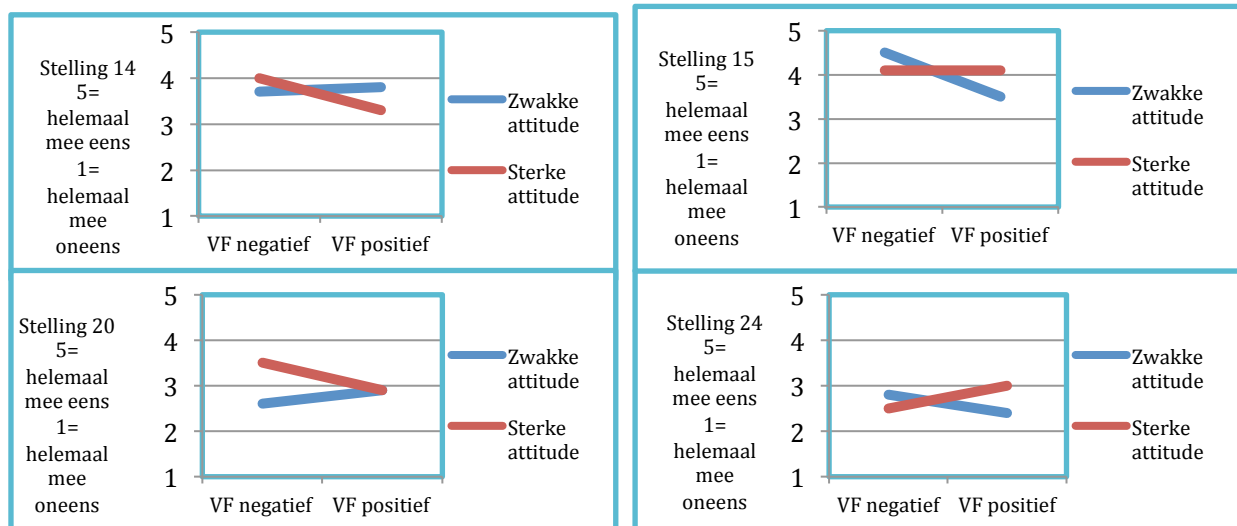
	Origineel	Gemanipuleerd	F	df	P
14. Basisbeurs master afschaffen/ handhaven	3,7 (0,83) negatief/ zwakke attitude (N=35) 4,0 (0,94) negatief/	3,8 (0,78) positief/ zwakke attitude (N=41) 3,4 (0,73) positief/	5,81	1	,017

	sterke attitude (N=28)	sterke attitude (N=22)			
15. Homoseksuele leraren ontslaan/ niet ontslaan	4,5 (0,84) negatief/ zwakke attitude (N=37) 4,1 (0,92) negatief/ sterke attitude (N=29)	3,5 (1,38) positief/ zwakke attitude (N=41) 4,1 (0,97) positief/ sterke attitude (N=24)	5,41	1	,022
20. Werknemers ontslaan makkelijker maken/ niet makkelijker	2,9 (1,06) positief/ zwakke attitude (N=36) 2,9 (1,11) positief/ sterke attitude (N=29)	2,6 (0,98) negatief/ zwakke attitude (N=40) 3,5 (1,22) negatief/ sterke attitude (N=24)	4,54	1	,035
24. Laaggeschoolde immigranten toelaten/ niet toelaten	2,4 (0,95) positief/ zwakke attitude (N=35) 3,0 (1,16) positief/ sterke attitude (N=29)	2,8 (1,10) negatief/ zwakke attitude (N=40) 2,5 (0,98) negatief/ sterke attitude (N=24)	5,33	1	,023

* **Dikgedrukt** = significant

Bij vier van de dertig stellingen treedt een interactie-effect op tussen valence framing en kennis als indicator van attitudesterkte. Bij stelling 14 over het afschaffen of handhaven van de basisbeurs van de master is de houding van respondenten met een sterke attitude op de contrastieve formulering van de stelling verschillend. Als de stelling negatief geframed is, afschaffen (omdat iets wegdoen meestal negatief is, helemaal in dit geval omdat studenten zo inkomsten mislopen) antwoordden respondenten met een sterke attitude positiever dan respondenten met een zwakke attitude. Als de stelling positief geframed is treedt het tegenovergestelde effect op. Bij stelling 15 over het wel of niet ontslaan van homoseksuele leraren verschilt juist de mening van respondenten met een zwakke attitude op de contrastieve vraagformulering. Als de stelling negatief geframed is (wel ontslaan) zijn respondenten met een zwakke attitude het meer eens dan respondenten met een sterke attitude. Het tegenovergestelde effect treedt op als de stelling positief is geframed. Bij stelling 20 over het makkelijker/ niet makkelijker ontslaan van werknemers treedt een framingeffect op, op zowel de antwoorden van respondenten met een sterke attitude als de antwoorden van respondenten met een zwakke attitude. Maar dit effect is veel sterker bij respondenten met een zwakke attitude. Respondenten met een zwakke attitude zijn het minder eens met de negatief geframede stelling (niet makkelijker ontslaan) dan respondenten met een sterke attitude. Bij stelling 24 over het wel of niet toelaten van laaggeschoolde immigranten treedt ook een framingeffect op, op zowel de antwoorden van respondenten met een sterke attitude als de antwoorden van respondenten met een zwakke attitude. Als de stelling positief geframed is (toelaten laaggeschoolde immigranten, omdat het in het algemeen positief is als je ergens naar binnen mag) zijn respondenten met een sterke attitude het meer eens dan respondenten met een zwakke attitude. Als de stelling negatief is geframed (niet toelaten) treedt het tegenovergestelde effect op. Dit is ook af te lezen van de onderstaande grafieken, grafiek 7.

Grafiek 7. Interactie-effecten tussen valence framing en kennis als indicator van attitudesterkte

Met een univariate analyse is ook getoetst of er een interactie-effect op de antwoorden van respondenten optreedt van interesse als indicator van attitudesterkte en valence framing is. De significante resultaten van de toets staan in tabel 12.

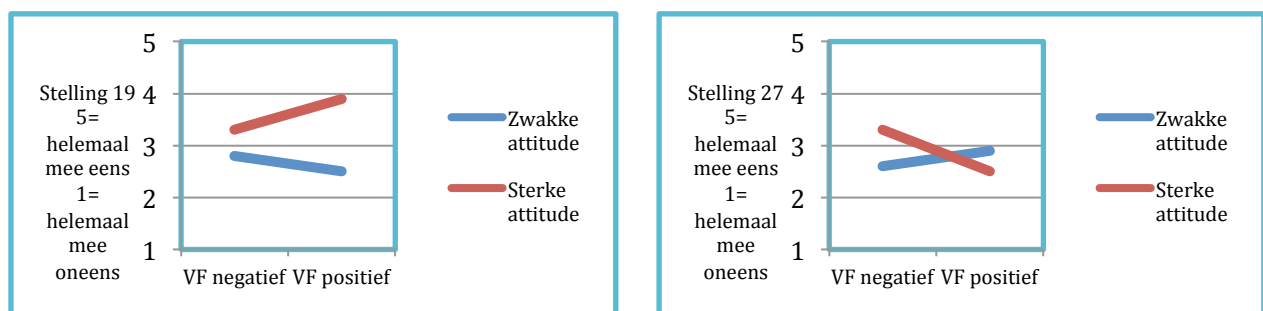
Tabel 12. Interactie-effect tussen valence framing en interesse als indicator van attitudesterkte

	Origineel	Gemanipuleerd	F	df	P
19. AOW-leeftijd handhaven op 65 jaar/ omhoog	2,8 (1,11) negatief/ zwakke attitude (N=25) 3,3 (1,26) negatief/ sterke attitude (N=39)	2,5 (1,17) positief/ zwakke attitude (N=30) 3,9 (0,76) positief/ sterke attitude (N=35)	5,64	1	,019
27. Bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking / niet bezuinigen	2,6 (1,10) negatief/ zwakke attitude (N=24) 3,3 (1,12) negatief/ sterke attitude (N=41)	2,9 (1,25) positief/ zwakke attitude (N=29) 2,5 (0,92) positief/ sterke attitude (N=35)	6,64	1	,011

* **Dikgedrukt** = significant

Bij stellingen 19 en 27 treedt een interactie-effect op tussen valence framing en interesse bij zowel respondenten met een sterke attitude als een zwakke attitude. Maar bij beide stellingen is het effect sterker bij respondenten met een sterke attitude. Met stelling 19 over het wel of niet verhogen van de AOW leeftijd zijn respondenten met een sterke attitude het meer eens dan respondenten met een zwakke attitude als valence framing positief is (verhogen AOW-leeftijd, omdat verhogen in het algemeen positief is). Als valence framing negatief is (gelijk blijven AOW-leeftijd) liggen de antwoorden van respondenten met een zwakke attitude en respondenten met een sterke attitude veel dicht bij elkaar. Bij stelling 27 over het wel of niet bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking verschillen de antwoorden van respondenten met een zwakke attitude op de contrastieve formulering van de stelling. Respondenten met een zwakke attitude hebben negatiever geantwoord als valence framing negatief is (bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking) dan respondenten met een sterke attitude. Als valence framing positief is, is het effect omgekeerd. Dit is ook op te maken uit grafiek 8.

Grafiek 8. Interactie-effecten tussen valence framing en interesse als indicator van attitudesterkte

Tot slot is getoetst of er een interactie-effect optreedt tussen respondenten met een zwakke attitude en respondenten met een sterke attitude bij het onderwerp van een stelling en valence framing. Hiervoor is eerst getoetst hoeveel respondenten bij onderwerpen van stellingen een sterke attitude hebben en hoeveel respondenten een zwakke attitude hebben. In elke groep (sterke attitude en zwakke attitude) dienen minimaal 15 respondenten te zitten, zodoende is de attitudesterkte ongeveer gelijk verdeeld en is de N niet te klein. In tabel 13 staat per stelling hoeveel respondenten een sterke attitude over het onderwerp hebben en hoeveel een zwakke attitude.

Tabel 13. Per stelling hoeveel respondenten een sterke attitude over het onderwerp hebben en hoeveel een zwakke

	Respondenten met zwakke attitude	Respondenten met sterke attitude
1. Legaliseren softdrugs	28	27
2. Bio-industrie verbieden	22	31
3. Euthanasie toestaan	5	97
4. Basisbeurs master behouden	15	50
5. Bonussen extra belasten	7	72
6. AOW-leeftijd verhogen	1	98
7. Hypotheekrenteaf trek behouden	3	99
8. Bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking	8	64
9. Laaggeschoolde immigranten toestaan	16	48
10. Verminderen publieke tv zenders	37	21

Maar bij vijf onderwerpen van stellingen zijn de groepen groot genoeg en ongeveer gelijk verdeeld om een univariate analyse uit te voeren. De toets is uitgevoerd op de stellingen 1, 2, 4, 9 en 10, daaruit blijkt dat er geen interactie-effect optreedt op de antwoorden van respondenten tussen respondenten met een zwakke attitude en respondenten met een sterke attitude bij het onderwerp van een stelling en valence framing.

Zoals is gebleken uit paragraaf 5.2 (tabel 6) hebben respondenten niet vaak verschillend geantwoord op de positief en negatief geframede variant van een stelling. Maar als dit iets dieper wordt bestudeerd, blijkt dat respondenten met een zwakke en sterke attitude vaker verschillend hebben geantwoord op de positieve en negatieve variant van een stelling. In het algemeen kan geconcludeerd worden dat respondenten met een sterke attitude meer beïnvloed worden door valence framing. Daarnaast zijn respondenten met een sterke attitude het in het algemeen meer eens met stellingen als ze negatief geframed zijn. Hieronder wordt getoetst of dit ook het geval is bij nieuwsframing.

5.6.2 Attitudesterkte als verklaring voor nieuwsframing

Op dezelfde manier als onderzocht is of de vier indicatoren van attitudesterkte een verklaring zijn voor valence framing is getoetst of attitudesterkte een verklaring is voor nieuwsframing. De eerste univariate analyse is uitgevoerd om te toetsen of er interactie-effecten optreden tussen opleidingsniveau als indicator van attitudesterkte en nieuwsframing. In tabel 14 staan de significante resultaten van de toets.

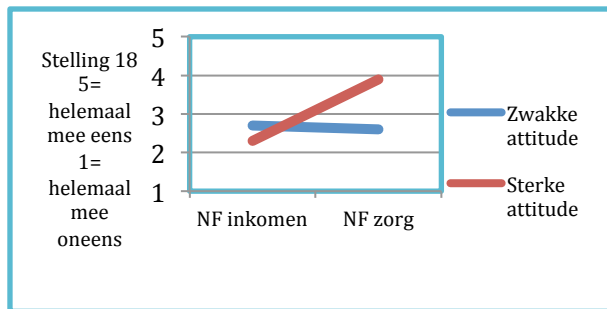
Tabel 14. Interactie-effect tussen nieuwsframing en opleidingsniveau als indicator van attitudesterkte

	Origineel	Gemanipuleerd	F	df	P
18. Kinderbijslag afhankelijk van gezinsinkomen/ onafhankelijke	2,7 (1,17) inkomen/ zwakke attitude (N=44) 2,3 (0,96) inkomen/ sterke attitude (N=18)	2,6 (1,23) zorg/ zwakke attitude (N=53) 3,3 (1,06) zorg/ sterke attitude (N=16)	6,00	1	,016

* **Dikgedrukt** = significant

Een interactie-effect treedt op bij stelling 18 over het afhankelijk/onafhankelijk bepalen van de kinderbijslag van het gezinsinkomen. Een framingeffect treedt op bij respondenten met een sterke attitude. Respondenten met een sterke attitude zijn het meer eens met stelling 18 over de kinderbijslag als de stelling onder het thema 'zorg' staat dan dat de stelling onder het thema 'inkomen' staat, dit blijkt ook uit grafiek 9.

Grafiek 9. Interactie-effect tussen nieuwsframing en opleidingsniveau als indicator van attitudesterkte

Met een univariate analyse is ook getoetst of er een interactie-effect optreedt op de antwoorden van respondenten tussen valence framing en kennis als indicator van attitudesterkte. In tabel 15 staan de significante resultaten.

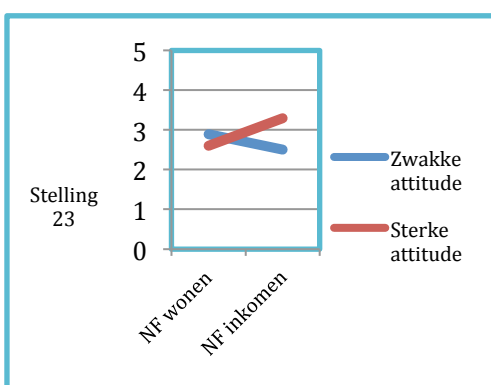
Tabel 15. Interactie-effect tussen nieuwsframing en kennis als indicator van attitudesterkte

	Origineel	Gemanipuleerd	F	df	P
23. Inkomensgrens huurwoningen verhogen/ gelijk blijven	2,9 (0,74) wonen/ zwakke attitude (N=34) 2,6 (0,94) wonen/ sterke attitude (N=23)	2,5 (0,79) inkomen/ zwakke attitude (N=39) 2,9 (1,03) inkomen/ sterke attitude (N=28)	5,43	1	,022

* **Dikgedrukt** = significant

Bij stelling 23 over het verhogen of gelijk blijven van de inkomensgrens voor huurwoningen treedt een interactie-effect op. Zowel respondenten met een sterke attitude als zwakke attitude zijn beïnvloed door nieuwsframing. Respondenten met een sterke attitude zijn het meer eens met de stelling over het wel of niet verhogen van de inkomensgrens voor huurwoningen als de stelling onder het thema 'inkomen' staat dan respondenten met een zwakke attitude. Maar als de stelling onder het thema 'wonen' staat, treedt het tegenovergestelde effect op. Dit is ook te zien in grafiek 10.

Grafiek 10. Interactie-effect kennis als indicator voor attitudesterkte en nieuwsframing

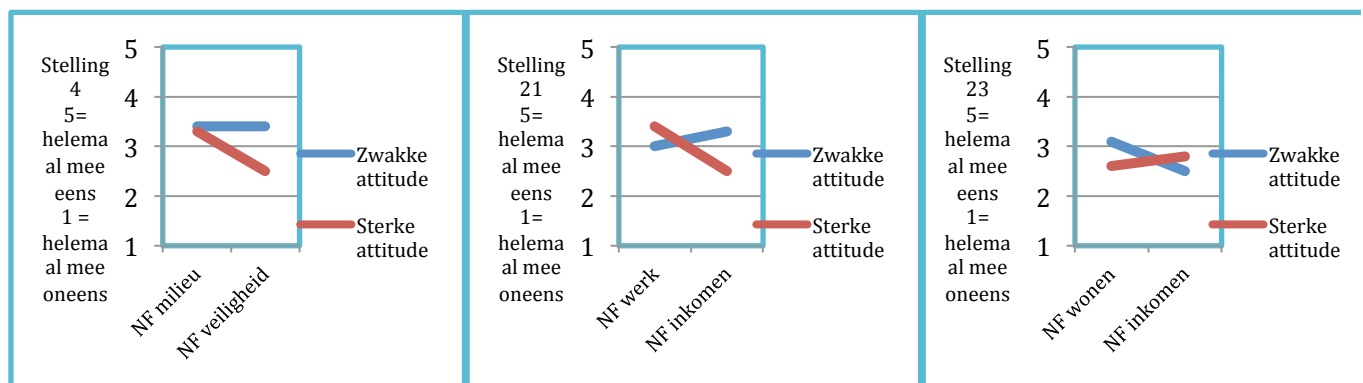
Vervolgens is getoetst of er een interactie-effect is tussen interesse als indicator van attitudesterkte en nieuwsframing. De significante resultaten van de toets staan in tabel 16.

Tabel 16. interactie-effect tussen nieuwsframing en interesse als indicator van attitudesterkte

	Origineel	Gemanipuleerd	F	df	P
4. Maximum snelheid verhogen/ gelijk blijven	3,4 (0,85) milieu/ zwakke attitude (N=22) 3,3 (1,26) milieu/ sterke attitude (N=41)	3,4 (1,10) veiligheid/ zwakke attitude (N=34) 2,5 (1,34) veiligheid/ sterke attitude (N=36)	4,43	1	,037
21. WW-uitkering verkorten/ gelijk blijven	3,0 (1,15) werk/ zwakke attitude (N=19) 3,4 (1,09) werk/ sterke attitude (N=39)	3,3 (1,04) inkomen/ zwakke attitude (N=32) 2,8 (0,97) inkomen/ sterke attitude (N=34)	5,02	1	,027
23. Inkomensgrens huurwoningen verhogen/ gelijk blijven	3,1 (0,66) wonen/ zwakke attitude (N=19) 2,7 (0,88) wonen/ sterke attitude (N=38)	2,5 (0,72) inkomen/ zwakke attitude (N=32) 2,8 (1,04) inkomen/ sterke attitude (N=35)	6,31	1	,013

Een interactie-effect treedt op bij de stellingen 4, 21 en 23. Bij stelling 4 over het verhogen of gelijk blijven van de maximumsnelheid op snelwegen treedt een framingeffect op bij respondenten met een sterke attitude. Respondenten met een sterke attitude zijn het namelijk minder eens met de stelling als die onder het thema 'veiligheid' staat. Bij stelling 21 over het verkorten of gelijk blijven van de duur van de WW-uitkering, treedt ook een framingeffect op bij zowel respondenten met een sterke attitude als zwakke attitude. Maar het effect is veel sterker bij respondenten met een sterke attitude. Respondenten met een sterke attitude zijn het minder eens dan respondenten met een zwakke attitude als de stelling onder het thema 'inkomen' staat. Als de stelling onder het thema 'werk' staat is het effect omgekeerd. Bij stelling 23 over het verhogen of gelijk blijven van de inkomensgrens van huurwoningen zijn juist respondenten met een zwakke attitude beïnvloed door nieuwsframing. Respondenten met een zwakke attitude zijn het meer met het verhogen of gelijk blijven van de inkomensgrens van huurwoningen eens als die onder het thema 'wonen' staat dan respondenten met een sterke attitude. Dit blijkt ook uit de grafieken in grafiek 11.

Grafiek 11. Interactie-effect interesse als indicator voor attitudesterkte en nieuwsframing

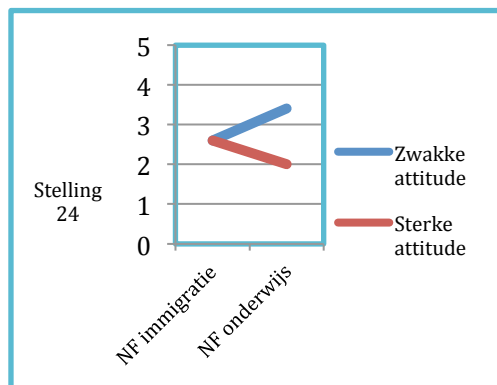
Tot slot is net als bij valence framing getoetst of er een interactie-effect optreedt tussen respondenten met een zwakke attitude en respondenten met een sterke attitude over het onderwerp van een stelling en nieuwsframing. In tabel 17 staan de significante resultaten.

Tabel 17. Interactie-effect tussen nieuwsframing en respondenten met een sterke of zwakke attitude bij het onderwerp van een stelling

	Origineel	Gemanipuleerd	F	Df	P
24. Laaggeschoolde immigranten toelaten/ niet toelaten	2,6 (0,79) immigratie & integratie/ zwakke attitude (N=7) 2,6 (1,07) immigratie & integratie/ sterke attitude (N=21)	3,4 (0,79) onderwijs/ zwakke attitude (N=7) 2,0 (1,06) onderwijs/ sterke attitude (N=25)	5,07	1	,028

Alleen bij stelling 24 over het wel of niet toelaten van laaggeschoolde immigranten treedt een interactie-effect op. Respondenten met een sterke attitude zijn het minder eens met stelling 24 over het wel of niet toelaten van laaggeschoolde immigranten in Nederland dan respondenten met een zwakke attitude als de stelling onder het thema 'onderwijs' staat. Als de stelling onder het thema 'immigratie & integratie' staat liggen de antwoorden van respondenten met een sterke attitude en respondenten met een zwakke attitude veel dichterbij elkaar. Dit is ook af te lezen van grafiek 12, zowel respondenten met een sterke als zwakke attitude zijn beïnvloed door nieuwsframing.

Grafiek 12. Interactie-effect mensen met een sterke of zwakke attitude over het onderwerp van een stelling als indicator voor attitudesterkte en nieuwsframing

Uit de verschillende interactie-effecten tussen attitudesterkte en nieuwsframing blijkt dat respondenten met een zwakke attitude net als bij valence framing minder beïnvloed zijn dan respondenten met een sterke attitude door nieuwsframing. Verder kunnen er geen algemene conclusies getrokken worden, omdat in drie gevallen respondenten het meer eens zijn met de stelling als die onder het originele thema staat en in drie gevallen zijn respondenten het minder eens met de stellingen als die onder het originele thema staat. Daarbij treden zoals uit paragraaf 5.3 is gebleken niet veel effecten van nieuwsframing op, op de antwoorden van respondenten. Maar als dit net als bij valence framing iets dieper wordt bestudeerd dan blijkt dat respondenten met een zwakke en sterke attitude wel worden beïnvloed door nieuwsframing.

Hieronder staan nog twee toetsen beschreven waarvoor geen deelvragen zijn geformuleerd. In de eerste plaats is getoetst of de stellingen van KiesKompas gebruikers goed uitsorteren naar de verschillende politieke stromingen, omdat dat relevant is voor KiesKompas. Ten tweede is getoetst of de stemintentie van respondenten is beïnvloed door valence framing en/of nieuwsframing, om te onderzoeken of valence framing en nieuwsframing van invloed zijn op de stemintentie.

5.7 Antwoorden van respondenten op linkse, rechtse, conservatieve en progressieve stellingen

In deze paragraaf is getoetst hoe rechtse en niet rechtse respondenten rechtse stellingen hebben beantwoord, progressieve en niet progressieve respondenten progressieve stellingen enz. om te onderzoeken of de

stellingen van KiesKompas gebruikers goed uitsorteren naar de verschillende politieke stromingen. Verwacht wordt namelijk dat bijvoorbeeld conservatieve respondenten een conservatieve stelling anders beantwoorden (ze zijn het er meer mee eens) dan niet conservatieve respondenten. Deze toets staat los van valence framingeffecten maar is wel interessant om te onderzoeken, omdat bestudeerd wordt of de stellingen van KiesKompas goed onderscheid maken tussen progressieve en niet progressieve, rechtse en niet rechtse, linkse en niet linkse en conservatieve en niet conservatieve gebruikers.

Voor deze toets zijn respondenten op dezelfde manier als in paragraaf 5.2 staat beschreven ingedeeld in links, rechts, progressief of conservatief. Deze indeling van respondenten is zoals al eerder staat beschreven zeer discutabel, het is een simplificatie en het blijft de vraag of de respondenten ook daadwerkelijk links, rechts, progressief of conservatief zijn. Bij het interpreteren van onderstaande resultaten moet hier rekening mee worden gehouden. Met een t-toets is getoetst hoe respondenten de stellingen hebben beantwoord. De toets is alleen uitgevoerd op versies 1 en 3 van het KiesKompas, omdat daarin valence framing hetzelfde is als in het originele KiesKompas (de stellingen zijn rechts, links, conservatief of progressief). In tabel 18 staan de antwoorden en standaarddeviaties van respondenten op de stellingen.

Tabel 18. Gemiddelden en standaarddeviaties van de antwoorden van respondenten op de dertig stellingen afhankelijk van de politieke voorkeur van respondenten

	Wel (politieke partij)	Niet (politieke partij)	T	Df	P
1. Iedereen mag in het openbaar zeggen wat hij wil	2,8 (0,94) progressief	3,4 (1,21) niet progressief	1,64	33	0,11
2. Softdrugs legaliseren	3,8 (0,72) progressief	2,4 (1,12) niet progressief	-3,88	13,94	,002
3. Hoogte gevangenisstraffen verhogen	3,8 (1,08) conservatief	3,6 (1,00) niet conservatief	-0,48	31	0,64
4. Maximum snelheid verhogen	3,6 (1,13) rechts	1,9 (1,16) niet rechts	-4,70	40	<,001
5. Betalen per gereden kilometer	3,2 (1,36) links	3,2 (1,25) niet links	-0,16	40	0,88
6. Kerncentrales toestaan	3,1 (1,45) conservatief	2,0 (0,92) niet conservatief	-2,72	30	0,01
7. Bio-industrie verbieden	2,1 (0,80) progressief	3,3 (1,19) niet progressief	3,37	33	,002
8. Meldpunt Oost-Europeanen opheffen	2,1 (1,38) conservatief	1,9(1,01) niet conservatief	-0,55	30	0,59
9. Begrotingstekort wegwerken	3,4 (0,71) rechts	2,2 (0,73) niet rechts	-5,27	39	<,001
10. Ouderen mogen eind aan leven maken	4,2 (0,98) progressief	3,6 (1,21) niet progressief	-1,39	32	0,18
11. Meer betalen ziektekostenverzekering	3,4 (1,19) links	2,3 (1,01) niet links	-3,12	41	,003
12. Persoonsgebonden budget moet gelijk blijven	3,7 (0,88) links	3,2 (0,85) niet links	-1,64	41	0,11
13. Basispakket zorgverzekeringen verkleinen	3,1 (0,88) rechts	3,7 (1,19) niet rechts	1,83	40	0,08
14. Basisbeurs master afschaffen	3,7 (0,82) rechts	4,3 (0,83) niet rechts	2,34	40	,022
15. Homoseksuele leraren	4,0 (1,10)	4,6 (0,59)	2,09	30	,045

ontslaan	conservatief	niet conservatief			
16. Bonussen extra belasten	1,8 (0,91) links	3,1 (1,38) niet links	3,80	38,41	,001
17. Belastingen hoogste inkomens verhogen	3,6 (1,05) links	2,2 (1,14) niet links	-4,03	40	<,001
18. Kinderbijslag afhankelijk van gezinsinkomen	1,7 (0,80) links	2,8 (1,24) niet links	3,44	38,02	,001
19. AOW-leeftijd handhaven op 65 jaar	3,3 (1,07) links	3,5 (1,18) niet links	0,59	40	0,56
20. Werknemers ontslaan makkelijker maken	3,1 (1,21) rechts	2,5 (0,92) niet rechts	-1,77	39,98	0,08
21. WW-uitkering verkorten	2,8 (1,08) rechts	3,2 (0,97) niet rechts	1,48	39	0,15
22. Hypotheekrenteaf trek behouden	3,2 (1,06) rechts	2,3 (1,14) niet rechts	-2,56	40	,014
23. Inkomensgrens huurwoningen verhogen	2,7 (0,92) progressief	2,5 (1,04) niet progressief	-0,55	32	0,58
24. Laaggeschoolde immigranten toelaten	2,7 (1,14) progressief	2,6 (1,12) niet progressief	-0,24	32	0,81
25. Uitgeprocedeerde asielzoekers zo snel mogelijk uitzetten	1,9 (0,94) conservatief	2,8 (1,03) niet conservatief	2,41	30	,022
26. JSF aanschaffen	2,8 (1,19) rechts	1,4 (0,61) niet rechts	-4,83	35,92	<,001
27. Bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking	2,5 (1,10) rechts	3,7 (1,03) niet rechts	3,62	40	,001
28. Turkije mag niet lid van EU worden	3,3 (1,16) conservatief	2,6 (1,00) niet conservatief	-1,84	28	0,08
29. Bezuinigen op kunst en cultuur	2,6 (1,02) rechts	3,5 (0,99) niet rechts	2,93	40	,006
. Bezuinigen op publieke televisienetten	2,5 (0,88) rechts	3,1 (1,14) niet rechts	1,63	39	0,11

* **Dikgedrukt** = significant

Zoals blijkt uit tabel 18, treedt bij zestien van de dertig stellingen een significant verschil op. Dit houdt in dat respondenten die bijvoorbeeld links zijn een linkse stelling significant anders hebben beantwoord dan niet linkse respondenten. Stellingen 1, 2, 7, 10, 23 en 24 zijn progressief, bij twee stellingen treedt een hoofdeffect op van de schaling van KiesKompas. Met stelling 2 over het legaliseren van softdrugs zijn progressieve respondenten het meer eens dan niet progressieve respondenten ($t(13,94) = -3,88$ $p = .002$). Maar met stelling 7 over het verbieden van bio-industrie zijn progressieve respondenten het minder eens dan niet progressieve respondenten ($t(33) = 3,37$ $p = .002$).

Vervolgens is getoetst hoe conservatieve respondenten en niet conservatieve respondenten conservatieve stellingen hebben beantwoord. Bij drie van de zes stellingen treedt een significant verschil op. Met stelling 15 over het ontslaan van homoseksuele leraren op religieuze scholen en stelling 25 over het zo snel mogelijk uitzetten van uitgeprocedeerde asielzoekers zijn niet conservatieve respondenten het meer eens dan conservatieve respondenten ($t(30) = 2,09$ $p = .045$), ($t(30) = 2,41$ $p = .022$). Maar met de stelling over het toestaan van kerncentrales (stelling 6) zijn conservatieve respondenten het weer meer eens dan niet conservatieve respondenten ($t(30) = -2,72$ $p = .010$).

Bij vier van de zeven linkse stellingen een effect op van de politieke voorkeur van respondenten. Met stelling 11: *Mensen die meer verdienen moeten meer betalen voor hun ziektekostenverzekering dan mensen die minder verdienen* en stelling 17 over het verhogen van de belastingen voor de hoogste inkomens zijn linkse respondenten het meer eens dan niet linkse respondenten ($t(41) = -3,12$ $p = .003$), ($t(40) = -4,03$ $p < .001$). Maar met stelling 16 over het extra belasten van bonussen zijn niet linkse respondenten het juist meer eens dan linkse respondenten ($t(38,41) = -3,80$ $p = .001$). Dit is ook het geval bij stelling 18 over het afhankelijk worden van de kinderbijslag van het gezinsinkomen ($t(38,02) = 3,44$ $p = .001$).

Tot slot is getoetst hoe rechtse respondenten en niet rechtse respondenten rechtse stellingen hebben beantwoord. Met stelling 4 over het verhogen van de maximum snelheid op snelwegen zijn rechtse respondenten het meer eens dan niet rechtse respondenten ($t(40) = -4,70$ $p < .001$). Hetzelfde geldt voor stelling 9 over het wegwerken van het begrotingstekort ($t(39) = -5,27$ $p < .001$), stelling 22 over het behoud van de hypotheekrenteaftrek ($t(39,98) = -1,77$ $p = .014$) en stelling 26 over het aanschaffen van een JSF ($t(35,92) = -4,83$ $p < .001$). Bij stellingen 14, 27 en 29 treedt het tegenovergestelde effect op, met deze stellingen zijn niet rechtse respondenten het meer eens. Stelling 14 gaat over het afschaffen van de basisbeurs voor de master, niet rechtse respondenten zijn het daar meer mee eens dan rechtse respondenten ($t(40) = 2,34$ $p = .022$). Bij stelling 17 over bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking is dat ook het geval ($t(40) = 3,62$ $p = .001$) en voor stelling 29 over bezuinigen op kunst en cultuur geldt hetzelfde ($t(40) = 2,93$ $p = .006$).

Als de hoofdeffecten van de schaling van KiesKompas op de antwoorden van respondenten worden bestudeerd, moet met een slag om de arm geconcludeerd worden dat op basis van de stellingen van KiesKompas niet goed onderscheid gemaakt kan worden tussen progressieve en niet progressieve, rechtse en niet rechtse, linkse en niet linkse en conservatieve en niet conservatieve respondenten. Als voorbeeld, maar bij drie van de zes conservatieve stellingen treedt een significant verschil op tussen de antwoorden van conservatieve respondenten en niet conservatieve respondenten op conservatieve stellingen. Hierbij treden de verschillen ook nog eens in verschillende richtingen op. Twee keer zijn conservatieve respondenten het minder eens met de conservatieve stellingen dan niet conservatieve respondenten en maar één keer zijn conservatieve respondenten het meer eens met de conservatieve stelling dan niet conservatieve respondenten. Terwijl eigenlijk verwacht wordt dat conservatieve respondenten het meer eens zijn met conservatieve stellingen dan niet conservatieve respondenten. Daarbij treedt maar bij zestien van de dertig stellingen een hoofdeffect op, bij de andere stellingen kan helemaal geen duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen bijvoorbeeld linkse en niet linkse respondenten.

5.8 Stemintentie

De laatste toets is uitgevoerd om te onderzoeken of de stemintentie van respondenten aan het begin van de vragenlijst verschilt van de stemintentie van respondenten aan het eind van de vragenlijst. Als dat het geval is, kan dat komen doordat respondenten beïnvloed zijn door valence framing en/of nieuwsframing. Hiervoor is een gepaarde t-toets uitgevoerd op alle politieke partijen van de *propensity to vote* aan het begin van de vragenlijst en aan het eind. De gemiddelden en standaarddeviaties van de antwoorden van respondenten hierop staan in tabel 19.

Tabel 19. Gemiddelden en standaarddeviaties op voormeting en nameting van de stemintentie per politieke partij

	<i>Propensity to vote</i> aan het begin van de vragenlijst	<i>Propensity to vote</i> aan het eind van de vragenlijst	T	Df	p
CDA	4,4 (2,85)	4,4 (2,90)	0,00	113	1,00
Christen Unie	2,7 (2,42)	2,7 (2,47)	-0,58	112	0,56
D66	5,8 (2,67)	5,7 (2,60)	1,17	112	0,25
GroenLinks	4,7 (2,78)	4,5 (2,78)	2,34	109	,021
Partij voor de	2,2 (2,18)	2,1 (2,06)	1,71	107	0,09

Dieren					
PvdA	5,3 (2,88)	5,2 (2,93)	0,66	110	0,51
PVV	2,0 (1,97)	1,9 (1,91)	1,00	111	0,32
SGP	2,0 (2,02)	1,9 (1,82)	1,34	109	0,18
SP	3,8 (2,86)	3,7 (2,79)	0,41	108	0,68
VVD	6,2 (3,03)	6,2 (3,05)	0,00	109	1,00

* **Dikgedrukt** = significant

Uit de toets blijkt dat respondenten bij de eerste stemintentie sneller op GroenLinks stemmen dan bij de tweede stemintentie ($t(109) = 2,34, p = .021$). Met een univariate analyse is getoetst of dit afhankelijk is van valence framing en/of nieuwsframing. Hiervoor is een nieuwe variabele gemaakt, verschil tussen de eerste *propensity to vote* op GroenLinks en de tweede. Uit de toets blijkt dat het verschil in stemintentie wordt veroorzaakt door valence framing ($F=6,09$ $df=1$; $p=.015$). Als valence framing gemanipuleerd is liggen de antwoorden van respondenten verder uit elkaar.

6. Conclusie & discussie

Het doel van dit onderzoek is vaststellen of er effecten van valence framing en/of nieuwsframing optreden op de antwoorden en/of attitudes van gebruikers van *Voting Advice Applications*. Daarbij is onderzocht of de attitudesterkte van respondenten van invloed is op valence framing en/of nieuwsframing, of de stellingen van KiesKompas gebruikers goed uitsorteren naar de verschillende politieke stromingen en of de stemintentie van respondenten is beïnvloed door valence framing en/of nieuwsframing.

In het eerste deel van het onderzoek is een bureau-analyse uitgevoerd op de dertig stellingen van het KiesKompas voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2010. Daaruit bleek dat veel stellingen onduidelijk zijn er komen dubbele stellingen voor en er worden veel vage en relatieve termen gebruikt. Dit is te verklaren het is namelijk zeer lastig om ingewikkelde politieke kwesties duidelijk te verwoorden in een stelling. Het was lastig te bepalen of een stelling negatief of positief geframed is, omdat tegenstellingen niet altijd logisch evident zijn, zoals verhogen-gelijk blijven. Daarbij zijn sommige woorden negatief of positief maar contrasteert dit met de inhoud van een uiting. Bijvoorbeeld verbieden is negatief maar als je tegen bio-industrie bent is de stelling: *de bio-industrie moet verboden worden*, positief. Daarom is ook gebruik gemaakt van de politieke schaling van KiesKompas, als aanvulling om beter te kunnen bepalen hoe respondenten stellingen beantwoorden. Uit de bureau-analyse naar nieuwsframing bleek dat zestien van de dertig stellingen ook vanuit een andere invalshoek benaderd kunnen worden. Met de resultaten uit de bureau-analyse zijn vier versies van KiesKompas opgesteld. Alleen aan de duidelijkheid van de stellingen is niets veranderd, omdat de stellingen zoveel mogelijk identiek moeten zijn aan het originele KiesKompas.

Het tweede gedeelte van het onderzoek is meer toegespitst op het onderzoeken van effecten van valence framing en nieuwsframing. Er blijkt geen hoofdeffect op te treden van valence framing op de antwoorden van respondenten. Slechts bij drie van de dertig stellingen treedt een significant verschil op en dat gebeurt ook nog eens in verschillende richtingen. Bij twee stellingen is het effect in overeenstemming met de verwachting: respondenten zijn het minder eens met de stelling als die negatief geframed is. Maar met de andere negatief geframede stelling zijn respondenten het juist meer eens dan met de positief geframede stelling. Een duidelijke verklaring kan hiervoor niet gegeven worden. Maar het ligt in ieder geval niet aan de politieke voorkeur van respondenten, omdat ze het bij één stelling meer eens zijn met de linkse variant, bij een andere stelling met de conservatieve variant en bij de laatste stelling met de rechtse variant. Getoetst is ook of de politieke voorkeur van respondenten samenhangt met valence framing. Bij vier van de dertig stellingen treedt een interactie-effect op in verschillende richtingen. Net als bij valence framing treedt er ook geen hoofdeffect op van nieuwsframing op de antwoorden van respondenten. Slechts op twee van de zestien stellingen hebben respondenten significant andere antwoorden geven als die vanuit verschillende invalshoeken worden benaderd. Uit onderzoek naar nieuwsframing in teksten blijkt wel dat gedachten van respondenten worden vormgegeven door de manier waarop de tekst geframed is. Maar blijkbaar heeft dat weinig, tot geen invloed op de manier waarop gebruikers van een VAA stellingen beantwoorden. Een interactie-effect van valence framing en nieuwsframing op de antwoorden van respondenten treedt ook niet op.

Naast het effect van valence framing en nieuwsframing op de antwoorden van respondenten is ook onderzocht of de attitudes van respondenten zijn beïnvloed door valence framing en/of nieuwsframing. Op twee van de tien onderwerpen van stellingen om de attitude te meten hebben respondenten significant verschillende antwoorden gegeven. De antwoorden van respondenten op de stellingen aan het begin van het onderzoek verschillen significant van de antwoorden van respondenten op dezelfde stellingen aan het eind van het onderzoek. Bij één stelling is het verschil veroorzaakt door een interactie-effect. Daarom kan (enkel op basis van dit onderzoek) ook gesteld worden dat valence framing en nieuwsframing nauwelijks van invloed zijn op de attitudes van respondenten. Dit is in overeenstemming met de verwachting die gesteld is over het effect van valence framing en nieuwsframing op de attitudes van respondenten. Valence framing is ondanks het geringe

effect meer van invloed op de antwoorden van respondenten dan op de attitudes, dit is ook in overeenstemming met de verwachting. Maar waaraan dat precies ligt is niet vastgesteld, in vervolgonderzoek moet daar meer aandacht aan besteed worden.

Dit verkennende onderzoek kan geen valence framing- of nieuwsframing effecten aantonen in *Voting Advice Applications*. Dit is in tegenspraak met de onderzoeken van o.a. Kamoen (2012) en Holleman (2010) naar valence framing en de onderzoeken van de Vreese (2005), de Vreese et al. (1999) en van Gorp (2004) naar nieuwsframing, waarbij wel consistent dezelfde effecten zijn gevonden. Het is daardoor waarschijnlijk dat de keuzes die gemaakt zijn in dit onderzoeksontwerp het optreden van de effecten beïnvloed hebben. Zo zijn er in dit onderzoek minder duidelijke contrastieve woordparen gebruikt. De woorden 'niet' en 'geen' zijn vaak toegevoegd om een stelling contrastief te maken, het kan zijn dat respondenten daar overheen hebben gelezen. Maar er is ook gesteld dat 'gelijk blijven' de tegenhanger is van 'verhogen' of 'verkorten', terwijl dat geen duidelijke tegenhangers zijn. Verwacht werd daarop een groter framingeffect aan te treffen, omdat de antwoorden van respondenten op de 'contrastieve' stelling dan niet omgedraaid kunnen worden, maar dat blijkt ook niet het geval. Alleen stelling 13 over het verkleinen of gelijk blijven van het basispakket van de zorgverzekering hebben respondenten significant verschillend beantwoord.

Bij het onderzoeken of attitudesterkte samenhangt met valence framing of nieuwsframing werd verwacht dat bij zowel valence framing als nieuwsframing respondenten met een sterke attitude minder worden beïnvloed door valence framing en nieuwsframing dan respondenten met een zwakke attitude. Maar bij zowel valence framing als nieuwsframing blijkt dat respondenten met een zwakke attitude minder worden beïnvloed. Daarnaast zijn respondenten met een sterke attitude het in het algemeen meer eens met stellingen als ze negatief geframed zijn. Dit is niet in lijn met eerdere onderzoeken, net als de effecten van valence framing en nieuwsframing in VAAs op de antwoorden en attitudes van respondenten.

Hoewel er weinig hoofdeffecten van valence framing en nieuwsframing optreden, worden de antwoorden van respondenten met een sterke en zwakke attitude wel bij 1/3 van de stelling beïnvloed door nieuwsframing of valence framing. Het is daardoor relevant nader onderzoek te doen naar valence framing en nieuwsframing en de effecten ervan in VAAs, door het onderzoeksontwerp iets aan te passen. Gedacht kan worden aan een vergelijkbare opzet van het onderzoek maar dan met een grotere groep respondenten. Met een grotere N worden er bij kleine verschillen namelijk sneller significante effecten gevonden.

Daarbij hebben aan dit onderzoek voornamelijk in politiek geïnteresseerde hoogopgeleide volwassenen met stemervaring meegewerkt, normaliter wordt een KiesKompas niet alleen gebruikt door deze groep maar juist door jonge twijfelaars. Uit de eerste pre-test van de vragenlijst voor dit onderzoek is gebleken dat jongeren een VAA op geheel andere wijze beantwoorden dan hogeropgeleiden en ouderen. Het is daarom relevant dit onderzoek ook af te nemen bij bijvoorbeeld laagopgeleide jongeren om te onderzoeken of er verschillen zijn. Doordat aan dit onderzoek voornamelijk 'oudere' respondenten met stemervaring hebben meegewerkt, kan het zijn dat ze op de hoogte zijn van alle standpunten van de politieke partij van hun voorkeur. Met die informatie kunnen ze de stellingen van KiesKompas hebben beantwoord, hierdoor is het mogelijk dat negatief of positief geframede stellingen en nieuwsframing niet of nauwelijks van invloed zijn. In vervolgonderzoek is het daarom beter vooraf te testen hoeveel respondenten van politiek afweten en wat hun politieke voorkeur is om te onderzoeken of dat van invloed is. Daarbij kan onderscheid gemaakt worden tussen respondenten met veel kennis van politiek en sterke partijvoorkeur en respondenten die dit minder hebben om te onderzoeken of er verschillen zijn.

Hoewel het geen deelvraag is, is ook onderzocht of de stellingen van KiesKompas goed onderscheid maken tussen progressieve en niet progressieve, rechtse en niet rechtse, linkse en niet linkse en conservatieve en niet conservatieve respondenten, omdat KiesKompas een duidelijk onderscheid als essentieel beschouwd. Hierbij moet opgemerkt worden dat de indeling van respondenten in links, rechts, progressief of conservatief in dit

onderzoek zeer discutabel is, voor vervolgonderzoek is het aan te bevelen om respondenten in te delen op basis van politieke theorieën. Maar met een grote slag om de arm moet geconcludeerd worden dat de stellingen van KiesKompas geen duidelijk onderscheid maken, rechtse, linkse, conservatieve en progressieve respondenten hebben rechtse, linkse, conservatieve en progressieve stellingen namelijk verschillend beantwoord. De ene keer zijn bijvoorbeeld linkse respondenten het meer eens met een linkse stelling en de andere keer zijn ze het meer oneens met een linkse stelling. Daarbij kan er maar op basis van zestien van de dertig stellingen een onderscheid gemaakt worden tussen progressieve en niet progressieve, rechtse en niet rechtse, linkse en niet linkse en conservatieve en niet conservatieve respondenten. Tot slot is getoetst of de *propensity to vote* van respondenten aan het begin van de vragenlijst verschilt van de *propensity to vote* aan het eind. Alleen bij de stemintentie van respondenten op GroenLinks treedt een significant verschil op, veroorzaakt door valence framing. Doordat er slechts één verschil optreedt, kan ook hieruit opgemaakt worden dat valence framing en nieuwsframing amper van invloed zijn.

Hieronder worden nog een aantal punten ter verbetering genoemd voor vervolgonderzoek en punten waarmee rekening gehouden moet worden bij de generalisatie van de resultaten. In dit onderzoek is geen gebruik gemaakt van een origineel KiesKompas, er zijn tweeënhalve keer zoveel vragen aan respondenten voorgelegd dan in een origineel KiesKompas en een aantal vragen kwamen dubbel voor. Door de hoeveelheid aan dubbele vragen hebben sommige respondenten de laatste vraag en soms ook de gehele een-na-laatste pagina (de tweede attitudemeting) niet ingevuld, omdat ze die vragen al eerder hadden beantwoord. Voor vervolgonderzoek is het aan te raden om het aantal dubbele vragen te verminderen en er (beter) voor te zorgen dat de respondenten alle vragen beantwoorden. Daarbij is dit ook geen origineel KiesKompas, omdat sommige stellingen zijn aangepast zodat ze zowel positief als negatief geframed kunnen worden en een aantal verouderde stellingen is vervangen door actuelere stellingen. Daarnaast wordt er geen stemadvies gegeven. Tot slot is het merendeel van de respondenten rechts, bij vervolgonderzoek moet gezorgd worden voor een meer gelijke verdeling van respondenten over de politieke stromingen.

Aan het onderzoek hebben respondenten meegewerkt die lid zijn van een service club, een stichting of werkzaam zijn bij een ziekenhuis of bedrijf. Helaas kan niet onderzocht worden of er verschillen zijn tussen de antwoorden van respondenten door te splitsen op de bedrijven. Dit is wel van belang, omdat respondenten die lid zijn van de Alfred Mozer stichting ter bevordering van de democratie een andere kijk kunnen hebben op de politiek dan bijvoorbeeld respondenten die bij het afvalverwerkingsbedrijf werkzaam zijn. In vervolgonderzoek kan daarom het best een vraag toegevoegd worden waarbij respondenten kunnen aanvinken bij welk bedrijf ze werkzaam zijn. Tot slot is er maar één KiesKompas onderzocht, het kan zijn dat bij andere KiesKompassen of *Voting Advice Applications* andere resultaten optreden. Als de resultaten gegeneraliseerd worden over andere VAAs moet dit in gedachten worden gehouden.

Het was zeer interessant om onderzoek te doen naar valence framing en nieuwsframing effecten bij VAAs, omdat er nog maar weinig onderzoek is verricht naar *Voting Advice Applications*. Dit onderzoek kan daarom beschouwd worden als een verkennende pilot studie, maar bevat wel interessante vertrekpunten voor vervolgonderzoek, zoals wanneer is een stelling positief of negatief geframed? In dit onderzoek zijn daarvoor verschillende theorieën aangehaald, maar gebleken is dat die niet altijd opgaan voor stellingen van VAAs. Wellicht moeten er andere theorieën toegepast worden of een nieuwe theorie gevormd worden. Daarbij is in dit onderzoek rekening gehouden met twee vormen van impliciete sturing, valence framing en nieuwsframing, in *Voting Advice Applications*. Maar er zijn nog veel meer vormen van (impliciete) sturing die van invloed kunnen zijn op VAAs en verder onderzocht kunnen worden. Bijvoorbeeld, wat is het effect van de antwoordopties die gegeven worden, is er verschil tussen de optie 'geen mening' en 'neutraal'? Er kan ook onderzocht worden hoe relevante issues het best geselecteerd kunnen worden en hoe een representatieve verdeling van onderwerpen onder de issues moet worden gemaakt. Hoe beslis je welke onderwerpen belangrijk zijn en hoeveel stellingen daarover geformuleerd moeten worden? Naar de berekening en

presentatie van het resultaat (het stemadvies) kan ook onderzoek gedaan worden, omdat dat op vele manieren mogelijk is, maar wat is het best? Tot slot is het ook belangrijk dat er onderzoek wordt gedaan naar de formulering van stellingen in VAAs, hoe genuanceerd of gedetailleerd moeten die geformuleerd worden?

7. Literatuurlijst

Bishop, G., Hippler H. J., Schwarz N. & Strack F. (1988) A comparison of response effects in self-administered and telephone surveys. In: Groves R.M., Biemer P., Lyberg L., Massey J., Nicholls W. en Waksberg J. (eds.), *Telephone Survey Methodology*. New York: Wiley 273 – 282.

Centraal bureau voor statistiek. (2012) “Helpt van de bevolking geïnteresseerd in politiek, praten over politiek.” *Index*: 4, 8-9.

Chadjipantelis, T., U. Serdült & V. Triga. (2012) “The Practicaliteits Issuing Vote Advice: A new methodology for profiling and matching.” *Internal Journal of Electronic Governance*.

Fossen, T., J. Anderson & W. Tiemeijer. (25- 02-2011) “Digitale stemhulpen moeten rekening houden met veel meer overwegingen van kiezers.” *NRC Handelsblad* 26-02-2012

<http://blog.phil.uu.nl/citizencompetence/ongekorte-tekst-van-onze-opiniestuk-in-nrc-handelsblad-25-feb-2011/>

Fossen, T., J. Anderson & W. Tiemeijer. (2012) “Wijzer stemmen? Stemwijzer, Kieskompas en het voorgeprogrammeerde electoraat.” *Voorgeprogrammeerd*: 6, 163 - 187.

Garzia, D. (2010). The effect of Vaas on users’s voting behavior: an overview. In L. Cedroni & D. Garzia (eds.), *Voting Advice Applications in Europe. The state of the Art*. Napoli: Scriptaweb, 13 - 35.

Van Gorp, B. (2004) *Framing en het interpreteren van nieuws: een experimenteel onderzoek naar de effecten van frames*. Universiteit Antwerpen: PSW-papers

<http://webhost.ua.ac.be/psw/pswpapers/PSWpaper%202004-06%20van%20gorp.pdf>

Holleman, B.C. (2000). *The forbid/allow asymmetry. On the cognitive mechanisms underlying wording effects in surveys*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.

Holleman, B.C. (2004) “Slopen of afbreken? Het formuleren van enquêtevragen”. *Onze Taal*: 6, 173-175.

Holleman, B.C. (1999) “Wording effects in survey research. Using meta-analysis to explain the forbid/allow asymmetry.” *Journal of Quantitative Linguistics*: 6, 29 – 40.

Holleman, B.C. & H. L. W. Pander Maat. (2009) “The pragmatics of profiling. Framing effects in text interpretation and text production.” *Journal of Pragmatics*: 11, 2204-2221.

Holsteyn, J., J. de Ridder (2005) *Alles blijft anders: Nederlandse kiezers en verkiezingen in het begin van de 21e eeuw*. Amsterdam: Aksant.

Kamoen, N., B.C. Holleman & H. van den Bergh. (2007) “Hoe gemakkelijk is een niet moeilijke tekst? Een meta-analyse naar het effect van vraagformulering bij het meten van tekstwaardering.” *Tijdschrift voor Taalbeheersing*: 4, 314-330.

Kamoen, N., B.C. Holleman., R.W.F. Nouwen., T.J.M. Sanders & H. H. van den Bergh. (2011) “Absolutely relative or relatively absolute? The linguistic behavior of gradable adjectives and degree modifiers.” *Journal of Pragmatics*: 15, 3639-3892.

Krosnick, J. A., & H. Schuman. (1988) "Attitude intensity, importance, and certainty and susceptibility to response effects." *Journal of Personality and Social Psychology*: 54, 940-952.

Lecheler, S., C. de Vreese & R. Slothuus (2009) "Issue importance as a moderator of framing effects." *Communication Research*: 3, 400-425.

Lenzner, T., L. Kaczmirek, & A. Lenzner. (2010) "Cognitive burden of survey questions and response times: a psycholinguistic experiment." *Applied Cognitive Psychology*: 7, 1003-1020.

Petty, R. E., D. T. Wegener & L. R. Fabrigar. (1997) "Attitudes and Attitude Change." *Annual Review of Psychology*: 48, 609-47.

NOS. (11-05-2010) "Tientallen websites voor twijfelende kiezers." NOS 3-03-2012
<http://nos.nl/artikel/156619-tientallen-websites-voor-twijfelende-kiezers.html>

Levin, I. P. & G. J. Gaeth. (1988) "How consumers are affected by the framing of attribute information before and after consuming the product." *Journal of Consumer Research*: 15, 374-378.

Levin, I. P., Schneider, S. L., & Gaeth, G. J. (1998) "All frames are not created equal: A Typology and critical analysis of framing effects." *Organizational Behavior and Human Decision Processes*: 76, 149-188.

Rugg, D. (1941) "Experiments in wording questions II." *Public Opinion Quarterly*: 5, 91-92.

Ruusuvirta, O & M. Rosema. "Do online vote selectors influence electoral participation and the direction of the vote?" Paper presented at the ECPR Conference, Potsdam, Germany, 10-12 September 2009, and the EPOP Annual Conference, Manchester, United Kingdom, 12-14 September 2008.

Sher, S. & C.R.M. McKenzie. (2006) "Information leakage from logically equivalent frames." *Cognition*: 3, 467-494.

Tourangeau, R., L.J. Rips, & K. Rasinski. (2000) *The Psychology of Survey Response*. Cambridge University Press, Cambridge.

Valkenburg, P. M., H. A. Semetko & C. H. de Vreese. (1999) "The effects of news frames on readers thoughts and recall." *Communications Research*: 26, 550-569.

De Vreese, C. H. (2004) "The effects of frames in political television news on audience perceptions of routine political news." *Journalism and Mass Communication Quarterly*: 81, 36-52.

De Vreese, C. H. (2005) "News framing: Theory and typology." *Information Design Journal + Document Design*: 1, 51-62.

Wegener, D. et al. (1995), Measures and manipulations of strength-related properties of attitudes: current practice and future directions (chapter 18). In: Petty, R. & J. Krosnick (eds), *Attitude Strength. Antecedents and Consequences*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates: 455-487.

Literatuurlijst bijlage 2

Algemeen Dagblad. (10-11-2011) "Politiek wil van inkomensgrens sociale huur af." *Algemeen Dagblad* 10-11-2011 30-03-2012 <http://www.ad.nl/ad/nl/5597/Economie/article/detail/3024728/2011/11/10/Politiek-wil-van-inkomensgrens-sociale-huur-af.dhtml>

Bakker, M. (27-03-2012) "Nederlandse studenten nemen steeds vaker de weg naar België." *Volkscrant* 6-04-2012 <http://www.volkscrant.nl/vk/nl/4884/Bezuinigingen-in-het-hoger-onderwijs/article/detail/3231650/2012/03/27/Nederlandse-studenten-nemen-steeds-vaker-de-wijk-naar-Belgie.dhtml>

Beekman, M. (12-03-2012) "VVD & SGP: 3 overeenkomsten (en 3 verschillen)." *Volkscrant* 2-04-2012 <http://www.volkscrant.nl/vk/nl/2824/Politiek/article/detail/3224081/2012/03/12/VVD-SGP-6-overeenkomsten-en-3-verschillen.dhtml>

Bockma, H. (9-02-2012) "Zijlstra: niet nog meer op kunst bezuinigen." *Volkscrant* 5-4-2012 <http://www.volkscrant.nl/vk/nl/2676/Cultuur/article/detail/3167460/2012/02/09/Zijlstra-niet-nog-meer-op-kunst-bezuinigen.dhtml>

Deira, S. (12-03-2012) "Peetoom ontkent uitspraken over strengere migratieregels." *Elsevier* 19-03-2012 <http://www.elsevier.nl/web/Nieuws/Politiek/333135/Peetoom-ontkent-uitspraken-over-strengere-migratieregels.htm>

Haakman, D. (15-03-2012) "Rutte negeert oproep Brussel- geen afstand PVV- meldpunt." *NRC Handelsblad* 1-04-2012 <http://www.nrc.nl/nieuws/2012/03/15/rutte-geeft-geen-gehoor-aan-oproep-europarlement-geen-afstand-pvv-meldpunt/>

Hankel, A. (1-02-2012) "De Jager ziet niets in bonusverbod voor alle banken." *Elsevier* 3-04-2012 <http://www.elsevier.nl/web/Nieuws/Economie/329408/De-Jager-ziet-niets-in-bonusverbod-voor-alle-banken.htm>

Jong de, W. (18-12-2011) "VVD: 200 miljoen extra bezuinigen op publieke omroep." *NRC Handelsblad* 29-03-2012 <http://www.nrc.nl/nieuws/2011/12/18/vvd-200-miljoen-extra-bezuinigen-op-publieke-omroep/>

Kilometerheffing. "CDA wil toch kilometerheffing." *Kilometerheffing* 01-04-2012. <http://www.kilometerheffingnederland.com/nl/>

Langelaar, J. (7-01-2012) "Europees Hof verbiedt opnieuw uitzetten asielzoekers." *Elsevier* 01-04-2012 <http://www.elsevier.nl/web/Nieuws/Europese-Unie/285977/Europees-Hof-verbiedt-opnieuw-uitzetten-asielzoekers.htm>

Langelaar, J. (13-03-2012) "Kabinet komt met nieuwe visie op hypotheekrenteaftrek." *Elsevier* 29-03-2012 <http://www.elsevier.nl/web/Nieuws/Economie/333188/Kabinet-komt-met-nieuwe-visie-op-hypotheekrenteaftrek.htm>

Langelaar, J. (16-02-2012) "PVV: Geen bezuiniging zonder aanpak ontwikkelingshulp." *Elsevier* 28-03-2012 <http://www.elsevier.nl/web/Nieuws/Politiek/330772/PVV-Geen-bezuiniging-zonder-aanpak-ontwikkelingshulp.htm>

- Naaktgeboren, D. (29-02-2012) "Hogere straffen loverboys." *De Telegraaf* 31-03-2012
http://www.telegraaf.nl/binnenland/11611598/Hogere_straffen_loverboys_.html
- NOS. (14-12-2011) "CDA blokkeert verhogen maximumsnelheid". *NOS* 30-3-2012 <http://nos.nl/artikel/322081-cda-blokkeert-verhogen-maximumsnelheid.html>
- NU. (8-04-2011) "Actie op de Dam tegen megastallen." *NU* 10-04-2012
<http://www.nu.nl/binnenland/2765707/actie-dam-megastallen.html>
- NU. (14-02-2012) "JSF duurder door uitstel aankopen VS." 03-04-2012 <http://www.nu.nl/politiek/2740640/jsf-duurder-uitstel-aankopen-vs.html>
- NU." (8-02-2012) Kamer stemt voor hogere AOW-leeftijd." *NU* 8-04-2012
<http://www.nu.nl/economie/2735131/kamer-stemt-hogere-aow-leeftijd.html>
- NU. (9-11-2011) "Meerderheid kamer wijst motie van afkeuring pgb af." *NU* 31-03-2012
<http://www.nu.nl/politiek/2663531/meerderheid-kamer-wijst-motie-van-afkeuring-rgb-af-.html>
- NU. (2-11-2011) "School mag homoseksuele leraar niet ontslaan." *NU* 4-04-2012
<http://www.nu.nl/binnenland/2657442/school-mag-homoseksuele-leraar-niet-ontslaan.html>
- NU. (23-01-2012) "Voorlopig geen tweede kerncentrale in Borssele." *NU* 30-03-20102
<http://www.nu.nl/binnenland/2721929/voorlopig-geen-tweede-kerncentrale-in-borssele.html>
- Rijksoverheid. "Wat doet de overheid om files te verminderen?" *Rijksoverheid* 29-03-2010.
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/wegen/vraag-en-antwoord/wat-doet-de-overheid-om-files-te-verminderen.html>
- Rijksoverheid. "Euthanasie." *Rijksoverheid* 04-04-2012 <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/euthanasie>
- Rijkswaterstaat. "Hinder en maatregelen." *Rijkswaterstaat* 29-03-2010.
http://www.rijkswaterstaat.nl/wegen/plannen_en_projecten/a_wegen/a9/planstudie_schiphol_amsterdam_al_mere/hinder_en_maatregelen/
- RTLnieuws. (7-03-2012) "Plasterk wil zorg betalen via belasting." *RTLnieuws* 30-03-2012
[http://www.rtl.nl/\(actueel/rtlnieuws\)/components/actueel/rtlnieuws/2012/03_maart/07/binnenland/plasterk-wil-zorg-betalen-via-belasting.xml](http://www.rtl.nl/(actueel/rtlnieuws)/components/actueel/rtlnieuws/2012/03_maart/07/binnenland/plasterk-wil-zorg-betalen-via-belasting.xml)
- Stiphout, R. (26-07-2011) "D66 komt met wet voor verspoeling ontslagrecht." *Elsevier* 30-03-2012
<http://www.elsevier.nl/web/Nieuws/Politiek/308588/D66-komt-met-wet-voor-versoepeling-ontslagrecht.htm>
- Timmer, E. & E. De Winther. (8-9-2010) "Rechts wil hogere maximumsnelheid." 3-4-2012
http://www.telegraaf.nl/binnenland/7588620/Rechts_wil_hogere_maximumsnelheid_.html
- Timmermans, S. (12-03-2012) "Het schaduwkabinet bepaalt de bezuinigingen: halveer WW, ontwikkel innovatie in de zorg." *Volkskrant* 01-04-2012 <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/9824/De-zoektocht-naar-miljarden/article/detail/3224346/2012/03/12/Het-schaduwkabinet-bepaalt-de-bezuinigingen-halveer-WW-AOW-leeftijd-direct-omhoog.dhtml>

Vermaat, A. (14-03-2012) "Kort desnoods op kinderbijslag." *Trouw* 30-03-2012

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3225296/2012/03/14/Kort-desnoods-op-kinderbijslag.dhtml>

Visser, J. (01-03-2012) "VVD: begrotingstekort moet naar 0 procent." *Volkskrant* 08-04-2012

<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2680/Economie/article/detail/3211085/2012/03/01/VVD-begrotingstekort-moet-naar-0-procent.dhtml>

Visser, M. (09-04-2012) "Plan linkse partijen tegen crisis: belasting omhoog." *Elsevier* 10-04-2012

<http://www.elsevier.nl/web/Nieuws/Politiek/327693/Plan-linkse-partijen-tegen-crisis-belasting-omhoog.htm>